

Kristi Viiding (Tartu Ülikool), 2013



**E-kursuse**

# **Antiigipärand Euroopa kultuuritraditsioonis materjalid**

Aine maht 3 EAP

**Kristi Viiding (Tartu Ülikool), 2013**

# Õpijuhis

Kursus *Antiigipärand Euroopa kultuuritraditsioonis* (3 EAP) on mõeldud Tartu Ülikooli avatud ülikooli filoloogia üliõpilastele, eeskätt germanistika ja anglistika bakalaureuseõppe tudengitele.

**Eesmärk:** käsitleda Euroopa arengu põhilisi mõjutegureid, anda ülevaade põhilistest valdkondadest, viisidest, kuidas ja milles antiikaja kirjandus, kunst, aineeline kultuur ning kreeka ja ladina keel on mõjutanud Euroopa kultuuri arengut erinevatel perioodidel. Luua interdistsiplinaarsed seosed klassikalise filoloogia ja kaasaja keelte ja kultuuride vahel Euroopas.

**Õpiväljundid:** üliõpilane omandab teadmised põhilistest kultuurivaldkondadest, mis kujunesid välja antiikajal ja mis kandusid ajaliselt edasi hilisematesse arenguperioodidesse, õpib nägema mõjutusi antiikajast eri perioodide kirjanduses, kunstis, kommetes, arhitektuuris, keeles. Ta oskab eristada eri perioodide mõjutusi sissejuhatavate teadmiste tasemel, analüüsida ja jälgida filoloogilisi ja kultuuriloolisi seoseid romaani, germaani ja Põhjamaade kultuuriruumis.

**Õppetöö korraldus:** õppetöö toimub semestri avanädalal nelja loengu ulatuses auditoorselt ning edasi e-õppena, kusjuures iga teema läbimiseks on arvestatud 2 nädalat (I teema vastavalt semestri 2-3 nädal, II teema semestri 4-5 nädal jne). Avaloengutes antakse ülevaade antiigipärandi avaldumismvormide eripärast Euroopa kultuuriajaloo põhiperioodidel. E-õpe Moodle'i keskkonnas jaguneb seitsmeks teemaks ning kätkeb üksikuid antiigipärandi mõjuvaldkondi. Iga teema lõpus on koduülesanne, neist 6 individuaalset ja üks rühmatöö – kõik lahendatavad Moodle'i keskkonnas koduülesannete foorumis.

**Hinnatavad tegevused:** hinnatakse oskust analüüsida eri perioodide kultuurinähtusi antiikajast pärit mõjutuste seisukohalt. Peetakse silmas bakalaureuseõppe 1. aasta üliõpilaste teadmiste süstematiseerimist ja seoste loomist varemõpitud materjali vahel (kirjanduse ajalugu, kunstiajalugu). Hinnatakse teemade juures sooritatavaid kodutöid (6 individuaalset ja 1 rühmatöö). Kodutööde hulgas on nii testülesandeid, loomingulisi interpreteerimisülesandeid, bibliograafiliste ja internetiallikate leidmisoskust vastava teema kohta, üks lühiessee kui ka kaasüliõpilaste tööde kommenteerimine. Kõik ülesanded on leitavad Moodle'i e-kursuse juures teemade lõpus. Ülesanded saab esitada e-keskkonnas. Iga tegevust hinnatakse eristavalt skaalal A-F, koondhinne kujuneb osahinnete tulemusena. Miinimumtaseme saavutamiseks peavad kõik koduülesanded olema täidetud vähemalt hindele E.

Tagasisidet kodutööde tulemuste kohta annab õppejõud e-keskkonna foorumi kaudu.

**Kursuse lõpptulemus:** kursuse lõpptulemuseks on eristav hinne skaalal A-F. Lõpphinne kujuneb kuue kohustusliku individuaalse kodutöö ning ühe rühmatöö hinnete põhjal.

**Õppematerjalid:** esitatakse iga teema juures teksti-, pildi- või audiofailidena või kirjandusviidetena.

**Kontakt:** sisulised küsimused: prof. Kristi Viiding ([kristi.viiding@ut.ee](mailto:kristi.viiding@ut.ee); Tartu Ülikool klassikalise filoloogia osakond 7376 253; 52 75 561).

Ainele registreerimine ja ümberregistreerimine: Ester Zeitlin ([ester.zeitlin@ut.ee](mailto:ester.zeitlin@ut.ee); Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia osakonna sekretär, 7375211).

## Hauareljeef Pompeist



See hauareljeef Pompeist, 79 pKr Vesuuvi purske tõttu hävinud ja 18. sajandil taasavastatud linnast sümboliseerib kõige üldisemas tähenduses tänapäevast tavaettekujutust antiikajast kui millestki ammu surnust ja kadunust. Paremal seisev noorem mees jätab käteldes viimast korda hüvasti vasakul istuva vanema naisega, kes võib olla ta ema või mõni teine vanem naissoost sugulane. Noormehena kujutatut on ilmselt hauareljeefi tellija ja finantseerija. Mõlemad figuurid seisavad sirgelt püstipäi; nende žestides ja kehahoiakus väljendub pigem üllas väarikus kui lahkumise emotsionaalne valu. Koos ümbritseva kolmnurkfrontooni ja külgsammastega templikesega (*aediculum*) moodustab pilt tüüpstseeni antiiksetelt hauasteelidelt.

Käesoleva kursuse raames võiks eriti sümboolne olla reljeefi keskmes asuv käte puudutus – põlvkonnalt põlvkonnale, ajastult ajastule surses edasi antav pärand. Lisatähenduse omandab reljeef põhjusel, et see on vanim teadaolev antiikkunsti monument Eestis. Vana-Vigala mõisniku poeg Berend Johann (Boris) von Uexküll (1793-1870) tõi selle ühes teise sarnase reljeefiga kaasa oma õppereisilt Itaaliast, täpsemalt tollal väljakaevamiste järgus Pompeist. Reljeefid paigutati Vana-Vigala mõisa fuajee seinavõlvadesse ja need olid ainsad mõisasisisustuselemendid, mida Eesti talupojad 1905. aasta mässu ja mõisa põletamise ajal hävitada ei suutnud.

## Vanakreeka keele pärand Euroopa kultuuris

Ladina keel mõjutas hilisemaid maailmas kasutatavaid keeli kahes, intensiivsusest erinevas grupis: **esiteks** romaani keeli, mis on seotud ladina keelega nii geneetiliselt, kuna nad tekkisid ladina kõnekeele lokaalsetest variantidest, kui ka seetõttu, et nad kujundasid hiljem oma kirjakeelte normid ladina keele eeskujul ja võtsid üle massiliselt laensõnu paljude eluvaldkondade jaoks. **Teiseks** ülejäänud euroopaliku kultuuriga seotud mitteromaani keeli, millel ladina keelega geneetilist sidet polnud, kuid mis samuti kujundasid oma kirjakeeled ja sõnavara rohkem või vähem ladina keelele toetudes.

Vanakreeka keele puhul võib selliseid mõjutusi saanud gruppe leida kolm:

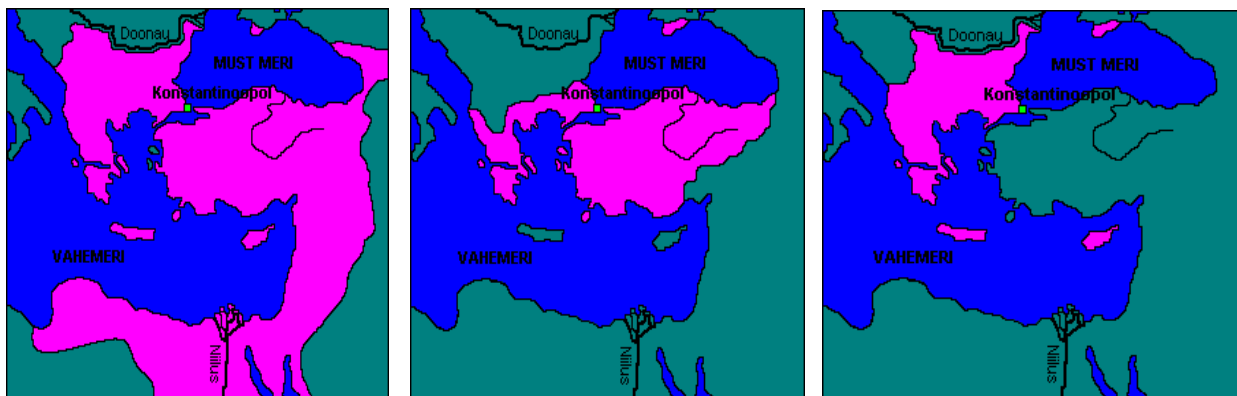
- 1) uuskreeka keel vanakreeka keele otsese järeltulijana;
- 2) süstemaatilised mõjutused Kagu- ja Ida-Euroopas kõneldud slaavi keeltele, albaania ja rumeenia keelele;
- 3) sõnavaralised mõjutused kõigile Euroopas kõneldavatele keeltele kultuuri- ja teadussõnavara vallas alates humanismiajast 14/15. sajandist.

### I. Uuskreeka keel

Miks vanakreeka keelel kujunes otsene järeltulija ja ladina keelel mitte, on tingitud asjaolust, et vanakreeka kirjakeel jäi tuhat aastat kauemaks püsima Ida-Rooma impeeriumi (Bütsantsi impeeriumi) ametliku keelena, samas kui ladina kirjakeele asemele astusid piirkondlikest kõnekeeltest kujunenud variandid. Vanakreeka keelt kasutati riigivalitsemises, aga teisalt loodi kuni 14. sajandini samas antiikses kirjakeeles ilukirjandust. Selle kõrval eksisteerisid paralleelselt küll ka kreeka kõnekeelena kasutatavad murded, kuid keegi ei püüdnud neist uusi keeli kujundada, enne kui ristisõdijad Veneetsiast ja Genuast neljanda ristisõja järel umbes 250 aastaks Peloponnesose poolsaarel kohaliku murde uueks kirjakeeleks kuulutasid ja selles siis terve rea mahukaid tekste koostasid (seadustekogud, ajalooteosed, luule). Tänu türklaste vallutustele 15. sajandi keskpaigas (1453 Konstantinoopoli langemine türklaste kätte) aeti katoliiklastest ristisõdijad peaaegu kogu Kreeka alalt välja (v.a. Joonia mere saared, kus kirjakeeleks jäigi kohalikul murdel põhinev kõnekeel), seati taas ametisse ortodokssed patriarhid ja kehtestati ametliku keelena vanakreeka keel. Nõnda mõjusid osmanite vallutused Balkani aladel keeleliselt konserveerivalt, nii nagu nad olid alalhoidlikud kultuurielus tervikuna. Olukord hakkas probleeme tekitama alles pärast Prantsuse revolutsiooni, 19. sajandi algul Euroopas levinud rahvusriikide ideega seoses. Rahvusriikides pidi kasutusel olema rahvuskeel – kuid mis kuulutada rahvuskeeleks Kreekas? Kas patriarhide ja nende ümber koondunud eliidi poolt kasutatav antiikne kreeka keel (*arhaizusa*) või Joonia mere saartel kõnekeelest kujundatud uuskreeka keel? Või mõnede intellektuaalide kujundatud vahetorm *kathareusa*? 19. sajandi arengute tagajärjel võitis uuskreeka keel küll kirjanduse keelena, kuid Kreeka ametlikuks riigikeeleks sai uuskreeka keel alles 1970-ndatel aastatel. Keeletülid jätkuvad varjatult siiani, nt küsimuses, kui palju ja milliseid sõnavaralaene vanakreeka keelest võiks uuskreeka keel endale lubada.

## II. Vanakreeka keele mõju Balkani regiooni ülejäänud keeltele alates hilisantiigist kuni 19. sajandini

Vanakreeka keele mõjuala Balkani regioonis kattub alaga, mis kuulus alates hilisantiigist Konstantinoopoli ortodokssele patriarhile, s.t kogu Balkani poolsaar kuni Doonau jõeni põhjas. Järgnevatel kaartidel on näha Bütsantsi impeeriumi piiride muutumine 5., 9. ja 11. sajandil.



Kreeka keeleline mõju Balkani rahvastele oli eriti intensiivne alates 9. sajandist pKr, mil araablaste ja bulgaarlaste aktiivsed vallutused vähendasid Ida-Rooma keisririigi territooriumi ja sundisid Konstantinoopoli patriarhi siduma endaga ortodoksse usu abil tihedamalt Kagu-Euroopa slaavlasti. Keeleliselt tähendas Balkani rahvaste ristiusustamine esmajoones slaavi liturgiakeele ja tähestiku loomist patriarh Kyrillose poolt. Seda kreeka keele alusel kujundatud slaavi keelt nimetatakse vanaks kirikuslaavi keeleks, mis sõltus kreeka eeskujult kõigis keele osades alates tähtedest (kirillitsa) kuni sõnavara ja kirjandusžanrideni välja. Vanast kirikuslaavi keelest kujunesid hiljem välja slaavi keeled. Lisaks slaavi keeltele avaldas Konstantinoopoli poolt loodud kirikuslaavi keel olulist mõju ka rumeenia keelele, mida kirjutati kuni 19. sajandini kirillitsas.

Teine tugevam vanakreeka keele mõjuperiood Balkani slaavi keeltele algas Konstantinoopoli langemisega türklaste alla 1453. Türklased kehtestasid kogu poolsaarel koolihariduse- ja kirjakeeleks vanakreeka kirjakeele. Selle nn taaskreekastamise, s.t tagasimineku vanakreeka ja vanakirikuslaavi keele juurde, pidid kaasa tegema bulgaaria, rumeenia, makedoonia, albaania ja serbia keel. Alles 19. sajandil sai neil mail seoses rahvusriikide tekkega hakata uuesti kasutama rahvuskeeli. **Vastavalt sellele on kõigis nimetatud keeltes nii tugevad kreeka keele mõjud rohkete laensõnade ja fraseoloogia näol, vormi- ja lauseõpetuses,** et räägitakse balkani keeleliidust. Kreeka keele mõju neile igale neist keeltest eraldi on veel suhteliselt vähe uuritud.

### III. Mõjutused Lääne-Euroopa keeltele varauusajal

Lääne-Rooma impeeriumi aladel, mis olid peaaegu kogu antiikajal olnud mitmekeelsed (ladina+vanakreeka+mõni kohalik keel), hakkas vanakreeka mõju taanduma 6. sajandil pKr mõni aeg pärast Rooma langemist barbarite kätte. Viimaste vana traditsioonilist mitmekeelset haridusmudelit toetavate meeste seas on tuntumaid nt kõrge riigiametnik Boethius, kes tõlkis innustunult ladina keelde kreeka filosoofide, eeskätt Aristotelese tekste. Samuti on märke huvist kreeka keele vastu üksikutes kloostrites, nt Cassiodoruse rajatud kloostriskriptooriumis nimega *Vivarium* (lad.k. „elupaik“), kus koguti ja paljundati kreekakeelseid käsikirju, koostati kreeka keele sõnastikke ehk glossaariume jne. Pilt: *Vivarium*'i kujutis ühes keskaegses käsikirjas.



9. sajandiks pKr taandus kreeka keele tundmine laiemates haritlas- ja kirikuringkondades kreeka tähestiku tundmisele. Haritlased tundsid **kreeka tähestikku** eelkõige numberkirjana, nagu see oli kasutusel olnud juba antiikajal. See tähendab, et igale tähele vastas kindel number, mis oli valdavalt selle tähe järjekorranumber kreeka tähestikus. Nt:

$$\text{ΑΔΑΜ (ADAM)}=1+4+1+40=46.$$

NB! tunti üksnes kreeka suurtähtkirja!

Teise funktsioonina säilis kreeka tähestik salakirjana /salakeele kirjanemiseks. Nii kirjutati kreeka tähestikus mõnikord eriti salajaste dokumentide alla oma allkiri, pandi kirja salajasi retsepte, õnnistavaid või needvaid vormeleid jms. Kolmandaks oli kreeka tähestiku tundmine nõutav piiskoppide ametisse õnnistamisel kui märk õige usu tunnustamisest ja tundmisest. Tegelikult näitab 13. sajandi inglise kleriku Robert Baconi kriitika piiskoppide võõrkeeleskuse vähesuse pihta selgelt, et keskaegsed piiskopid olid võimelised kreeka tähti interpreteerima üksnes arvudena.

Pikematest kreekakeelsetest tekstiüksustest käibis varakeskajal küll veel üksikuid sõnastikke, kuid keskaja edenedes muutusid need üha primitiivsemaks ning kadusid kõrgkeskajaks hoopis. Veelgi hullem oli kreeka keele õpikute ja grammatikatega, mida keskajal lihtsalt polnud. Ainukeses antiigist säilinud kreeka keele grammatikas (autoriks Dositheus) puudus vormiõpetuse osa ja kuigi on teada mitu katset kreeka keele grammatika kirjanekuks, ei jõutud selleni siiski enne 13. sajandi keskpaika.

**Kreekakeelsete tekstide transkriptsioonid.** Pikemaid kreekakeelseid tekste, mida oli vaja nt kirikus, hakati häälduse põhjal ümber kirjutama ladina tähtedega. Ka on alles üksikuid paralleeltekstiga väljaandeid: ühel leheküljel kreekakeelne tekst ladina tähtedega nii, nagu seda hääldati, vastaspoolel tõlge ladina keelde.

Kui keegi lääneeurooplastest soovis keskajal kreeka keelt õppida, tuli tal siirduda Ida-Rooma aladele, Kreekasse, vahetusse keelekeskkonda. Seal oli kreeka keelt võimalik õppida kohalikelt kreeklastelt ning kaasa tuua kakskeelseid (kreeka-ladina) piiblikäsikirju, et nende najal oma kreeka keele oskust edasi lihvida. Alustati psalmidest ja meieisapalvest, mis oli kõigil emakeelsena niigi peas, ja liiguti edasi keerulisemate tekstide juurde.

Üldreegliks jäi keskaegses maailmas aga *Graeca est, non legitur* – 'see [tekst] on kreekakeelne, seda ei loe' (lad.k).

**Renessansiaeg** muutis kreeka keele õppimise ja tundmise humanistliku hariduse loomulikuks osaks. Seoses taasärrganud huviga antiikkultuuri vastu püüdsid varased humanistid uurida ka kreekakeelseid käsikirju, kuid nende keeleoskuse puudulikkuse tõttu jäid käsikirjad neile mõistmatuks (Petrarca, Boccaccio). Olulise tõuke kreeka keele oskuse levikus andis kreeka õpetlaste siirdumine Itaalia linnadesse. Kuulsaim neist oli Manuel Chrysoloras (vt pilt allpool), kes 1397 saabus Firenzesse ja õpetas seal kuni surmani 1415 itaallastele kreeka keelt.



15. sajandi algul koostas ta ka esimese uusaegse vanakreeka keele grammatika, ehitades selle üles küsimuste ja vastuste vormis. Kuna see grammatika oli kirjutatud läbinisti kreeka keeles, eeldas see isikliku õpetaja olemasolu. Seetõttu leidis hoopis laiem leviku itaallase Guarino di Verona ladina-kreekakeelne kreeka keele grammatika, mis võimaldas ka iseseisvalt kreeka keelt õppida. 15. sajandi avapoolel kinnistus kreeka keele tundmine humanistliku hariduse osaks – hakati massiliselt tõlkima kreeka keelest ladina ja hiljem rahvakeeltesse, teiseks **võeti kreeka keele sõnavara aluseks arvukatele uutele võõrsõnadele, mida läks seoses uute teaduste, vahendite, aparaatide jms tulekuga vaja üha massilisemalt.**

Selles protsessis oli mitu astet.

Esiteks puhastati juba varem kreeka keelest ladina keelde võetud sõnad keskaegse ortograafia moonutustest, taastati nende klassikaline kirja pilt ja hääldus. Teise etapina võeti uute sõnade loomiseks üle uusi kreekakeelseid tüvesid, ees- ja järelliiteid.

### MILLE JAKS LAENATI?

Neologismid polnud mõeldud ilukirjanduskeele jaoks, vaid eelkõige teadus- ja kultuurisfääri jaoks. Näiteks a) uute teadusharude ja allharude nimed: 1558 *phraseologia*, 1650 *ichthyologia*, 1790 *phonologia* jne (siit ka uute teadusharude esindajate, spetsialistide nimetused); b) uute instrumentide jaoks: *barometrum* (umbes 1660 Boyle), *thermometrum* (umbes 1600), *telescopum* (umbes 1610); c) uute kontseptsioonide ja teooriate jaoks: *elasticus* umbes 1651 (täheenduses tagasi tõmbuv/põrkuv, algselt kellavedru tähistamiseks). Loomulikult kasutati uute sõnade jaoks ka ladina keelt, kuid kreeka keelt eelistati kahel põhjusel: kõigepealt oli kreeka keele leksika tunduvalt rikkalikum kui ladina keele oma ning sellele lisaks oli sõnaliitmine kreeka tüvede puhul tunduvalt loomulikum kui ladina keele puhul, kus kasutati pigem sõnatuletust.

Teadusvaldkondadest olid kõige altimad kreeka laensõnu vastu võtma ajalugu, politoloogia, filosoofia, eetika, kultuuriteadused, teoloogia, matemaatika, muusika, geograafia. Kreeka laenudest jäi praktiliselt puutumata õigusteaduslik terminoloogia sel



põhjusel, et kogu varauusaegne ja modernne õigussüsteem võeti üle roomlastelt (vt Teema III). Bioloogia, botaanika ja meditsiini puhul võeti kasutusele kombinatsioon kreeka ja ladina keelest. **Meditsiini** puhul nt kasutati organite nimetusteks ladinakeelseid, patoloogiate ja toimingute nimetamiseks kreekakeelseid sõnu. Võrdle alljärgnevat tabelit:

Ladinakeelne organinimetus	Kreekakeelne haiguse- või meditsiiniprotseduuri või erialanimetus
Articulus ('liiges')	Arthritis ('liigesepõletik')
Cor ('süda')	Cardiologus ('südamearst')
Cutis ('nahk')	Dermatologia ('teadus nahast')
Ventriculus ('magu')	Gastroscoopia ('maovaatlus/sond')
Cerebrum ('aju')	Encephalitis ('ajukelmepõletik')
Oculus ('silm')	Ophthalmiatria ('silmahaiguste ravi')
Uterus ('emakas')	Hysterectomy ('emaka eemaldamine')

**Botaanikas** toimus ladina- ja kreekakeelse sõnavarakihi põimumine esmajoones rootsi botaaniku Karl Linné klassifitseerimistegevuse käigus. Nimelt jäi taimede ja taimeperekondade nimedena kasutusse palju ladinakeelseid tüvesid, kuid neile lisatavad all-liike tähistavad sõnad tuletati sageli kreekakeelsetest omadussõnadest. Nt: *macro-phyllus* ('suureleheline'), *macro-rrhizus* ('suurejuureline'), *poly-carpus* ('rohkeviljaline') jne.

### MIDA LAENATI?

Lisaks **tüvedele** võeti massiliselt üle ka kreeka **tuletusliiteid**. Valik produktiivsemaist on toodud järgmises tabelis:

Eesliited ja tüvest tuletatud eesliited	Järelliited ja tüvest tuletatud järelliited
a-/an- eitus, millegi puudumine: amoraalne, anonüümne	-foon 'häälik, heli' (telefon, ksülofon)
Ant(i)- millegi vastu, vastas, vastand: antibiootikum, antipaadne, antonüüm	-gramm 'kirjutis' (autogramm, fonogramm, diagramm)
di- kahekordne (dilemma, dioksiid)	-logia tegevuse tähistamiseks (philosophia, psüchologia; theologia; biologia; geologia; pharmacologia; dermatologia; ontologia)
düs- häire, rike, puudulikkus (düsgraafia, düsleksia)	-kraatia 'võim' (demokraatia, tehnokraatia)
Epi- juures, peal, pärast, üle, vastu, järel (epiloog, epitsenter, epiteel)	-meeter 'mõõtja' (termomeeter, sentimeeter, taksomeeter)
Eu- hea, ilus, meeldiv (eufoonia, eurütmia)	-noom 'isik' (agronoom, astronoom)
Homo- 'sarnane, sama, võrdne' (homoseksuaalne, homonüüm)	-skoop 'vaataja' (mikroskoop, teleskoop)
Hüper- 'üle' (hüpertoonia, hüpetrofeeruma)	-teek 'hoidla, kast' (kartoteek, apteek)
Kilo- 'tuhat' (kilogramm, kilomeeter)	
Met(a)- 'järel, vahel, koos, ümber' (metakeel, metamorfoos, metafoor)	



Mikro- 'väike' (mikrofon, mikroprotsessor)	
Mono- 'ainus' (monograafia, monokkel)	
Para- 'kõrval, juures, vastu, väär' (parameeter, paradoks, paranoia)	
Peri- 'ümbär, lähedal, juures' (perifraas, periskoop)	
Polü- 'palju' (polütehniline, polüfoonia)	
Sün- 'koos' (sünkroonne, sünonüüm)	
Tele- 'kaugale' (televiisor, telepaatia)	
Tehno- 'kunst, oskus' (tehnoloogia, tehnovõrgud)	

Lisaks kreeka sõnatüvedele ja liidetele kasutati mitmes funktsioonis ära ka **kreeka alfabeedi üksiktähti**. Nt 1603. aastal tuli saksa astronoom Johannes Bayer välja teosega *Uranometria* ('Tähtede mõõtmine'), milles ta võttis kreeka tähestiku väiketähed kasutusele tähtkujudes sisalduvate tähtede suuruse märkimiseks, alustades  $\alpha$ -ga kõige suurema tähe jaoks tähtkuju ja tähistades järgmiste tähtedega järjest väiksemaid tähtkuju tähti ( $\alpha$ Aries on Jäara tähtkuju suurim täht,  $\beta$ Aries järgmine jne). Meile kõigile on tuntud kreeka väiketähtede kasutamine matemaatikas (trigonomeetrias kolmnurga nurkade tähistamiseks,  $n$  jne).

### KUIDAS LAENATI?

Laenamisel toimus rida hääliku- ja rõhumuutusi.

1) nimisõnade ja kesksõnade laenamisel ei jäänud alles mitte nimetava, vaid omastava käände tüvest moodustatud vorm: Nt: • partitsiip **árchōn** (juhtiv), gen. árchont-os> arhont;

•**gérōn**, ('vana, rauk') gen. géront-os> geront, geronto-loogia;

•**gynē**, ('naine') gen. gynaik-ós>güneko-loogia.

2) Kuna suur osa uusi kreeka keelest võetud termineid tuli esmaesitlusele ladinakeelsetes tekstides, toimus nende ülevõtmisel kohandamine ladina keelega nii häälikute, rõhu kui ka tuletusliidete poolest. Nt.

kr.k. *elektron* (rõhk avasilbil)>lad. *electrum* (rõhk keskmisel silbil) > eesti *elekter* (nimetava käände lõpp -on/-um on üldse kadunud);

Nagu ilmneb, võisid täiendavad muutused toimuda ka vahekeelte etappides.

Eriti intensiivsed olid rõhumuutused, nt:

kr. *philósophos*> lad. *philosóphus* > saksa *Philosóph*> eesti *filosoof*.

Paljudele kreeka tüvedele liideti uutes keeltes omakeelne tuletuslõpp, nt:

kr. *logikós* > lad. *lógicus* > saksa *lógisch*> eesti loogi-line.

Samuti •*analogikós*; •*katastrophikós*; •*mythikós* jt.

3) Kreeka aspireeritud tähekombinatsioonide lihtsustumine, s.t

th>t : kr. *théatron*> lad. *theátrum*> sks. das *Theater* > eesti *teater*; kr. *therapeía*>lad. *Therápia*> sks. *Therapie*> eesti *teraaapia*.

ph>f (häälduslikult juba ladina keeles) : kr. *philosophía* > lad. *philosóphia*> sks. *Philosophie*> eesti *filosoofia*.

kh>ch või k : kr. *tekhne*> lad. *techne*> sks. *die Technik*> eesti *tehnika*;  
kr. *órkhestra*> lad. *órchestra* > eesti *orkester*.

4) kreeka nimede laenamisel sõna lõpuhääliku kadu, nt *Sophokles*>*Sophocles*>*Sophocle*;  
*Platon* >*Plato*.

5) pikkade vokaalide ja i-d sisaldavate diftongide puhul toimus laenamisel iitatsism ehk iistumine. S.t ei>i, e>i, oi>i, y>i.

Nt: •*leitourgía*>*litúrgia*;

•*eikōn*> ikoon; ka *Eirē' nē*>uuskr. *Irīni*, vene *Irina* (aga saksa, eesti *Irene*);

*dýnamis* > vene *dinamo*; it. *Dinamico* (aga eesti keeles *dünamo*);

*synodos*> sinod; • kr. *kylindrón*

> lad. *cylíndrum*> silinder.

6) diftonidest muutusid ka *oe*>*oi* (>*ö*) ning *ai*>*e/ä*

Nt: kr. *oikonomía*>lad. *oeconomía*> ökonoomia;

*ainigma*>*enigma*; •*pais* (laps), *paideía* (kasvatus, haridus)> *paid-iatros*>*pediaater*  
(lastearst)

•*enkykliospaideia*> entsüklo-peedia

aga kr. *sphaira*>ld. *sphaera*> sfäär.

7) eu, au vokaali ees >ev, av

Nt: *evangelium* *euangelion*

> *evangelium*; (aga eu-troopia; eu-rütmia; eur-aasia);

*auto-graaf*, *auto-noomia*; *klaustro-foobia*; *nautika* (aga *navigeerimine*).

8) ky/cy>tsy/tsi

Nt: *kyklikós*>ld. *cyclicus*> tsükliline.

9) b>v nt. nimedes, nt *Basileios*> Vassili.

10) tõlkelaenud:

Nt: *hypokeímenon* ('all-lebav') > lad. *subjectum* > ingl/saksa *subject/Subjekt*> eesti  
subjekt

*katēgorou' menon* > *praedicatum* > predikaat

*antholo'gium* > *florile'gium*

*autoki' nēton* > *automobile* > auto.

Loomulikult ei jäänud kõik loodud sõnad kasutusele. Nt J. A. Komenski pakutud  
*panglottia* (tänapäeval selles tähenduses polüglottia), A. Kirchneri *photosophia*  
('valgusetarkus') jne.

## Kodutöö teema "Antiikkeelte mõju Euroopa kultuuris" kohta

Kuula esmalt kaht videoloengut ladina keele mõjust Euroopa kaasaegsetele keeltele (soovitavalt lehitsejaga Google Chrome või Explorer). Seejärel tutvu õppematerjaliga kreeka keele mõjutustest. Lingid leiad allpool. Lõpuks moodusta kuuldu ja loetu põhjal kümme küsimust, millele vastamine eeldaks kreeka ja ladina keele järelmõju peajoonte tundmist ning millele oleks võimalik vastata 4-5 lausega. Postita enda koostatud küsimused foorumisse *Kodutöö esimese teema kohta*!

### **Videoloeng: ladina keele pärand Euroopa kultuuris I -**

<http://chuck.ut.ee:8080/ess/echo/presentation/4df406ea-0ac6-437a-aa0d-13dbd32efc0e>

### **Videoloeng ladina keele pärand Euroopas II -**

<http://chuck.ut.ee:8080/ess/echo/presentation/a9122f4e-a533-4ca3-b754-787d021bb2e6>

# Antiikmüüdi säilimine ja tõlgendamine

## 1. Mille kaudu on müüdid säilinud:

Eeposed: Homeros *Ilias*, *Odüsseia* (Odysseus, Paris, Helene) ning 34 Homeroose hümeni.

Hesiodos *Theogonia*, *Tööd ja päevad* (jumalad).

Tragöödiad, nii teosed ise kui ka nende tutvustavad eesõnad (*hypotheses*): Aischylos, Sophokles, Euripides (Oidipus, Medeia, Phaidra, Antigone, Elektra jne.)

Mütograafide ja Aleksandria filoloogide ülevaated müütidest (Apollodoros)

Roomas kreeka müütide töötlusted: Ovidius *Metamorfoosid* (kreeka mütoloogia rooma eepose vormis), Vergilius *Aeneis* (eepos Rooma müütilisest algusest).

## 2. Milline erinevus on Kreekal ja Roomal antiikmüütide kujunemisel ja säilitamisel?

Tähtis on silmas pidada ka Kreeka ja Rooma mõju omavahelist suhet: nii keele, kirjanduse kui ka kunsti osas on Rooma mõju kestnud kauem, antiikajaga suhestumist Euroopas alustati ladina keelest ja rooma kirjanduse autoritest: Vergiliusest sai keskaja alguseks kristluse kuulutaja. Ovidiuses nähti allegooriat kristlikus vaimus, Seneca moraalilugusid mõisteti kristliku moraali valguses. **Keskaeg näitab antiigipärandi retseptsiooni põhijoont: antiik suhestati oma ajastuga, sinna mõeldi sisse hilisema aja mõtted ja veendumused.** Antiikaeg kui kultuuriallikas sõltus teatud ajalooetapi tõekspidamistest. Ühe ja sama tegelaskujuga kirjandusest ja müütidest võivad toimuda erinevad muundumised: Prometheus jumalasalgaja või vabaduse kuulutaja (romantismis), Odysseus amoraalne seikleja või kannatuste kaudu tõetsija.

Kuid juba Rooma kasutas kreeka pärandit oma kirjanduse ja vaimse maailma ülesehitamisel. Seega – mis hiljem toimus Euroopa erinevate maade ulatuses antiikaja pärandiga, oli antiikajal juba toimunud Kreeka ja Rooma vahel. Kreeka kultuur on häll, antiikaja pärandi põhiallikas, kuigi vahetult selle juurde jõuti Euroopas alles 14.-15. saj., kui Bütsantsi õpetlased ja haritlased tulid Itaaliasse ja laienes kreeka keele tundmine. Enne tunti kreeka kirjandust ja vaimset kultuuri peamiselt ladina keele ja rooma autorite vahendusel. Siiski jääb Kreeka kultuuri tähtsuse täielik teadvustamine 18.-19. sajandisse, ja selles etendas Saksamaa teadus ja kultuur juhtivat osa.

## 3. Kuidas esinevad müüdid järgnevas kultuuritraditsioonis?

Müüdid kasutatakse ära eri ideede, ideoloogiate, moraaliväärtuste selgitamise, põhjendamise ja propageerimise käigus. Müüte on mõistatud erinevalt ja nad on andnud tõuke mitmete suundade tekkeks kunstis ja teaduses (klassitsismi tragöödia, filosoofia, psühhoanalüüs jne, nt Fr. Nietzsche, muusikas C. Orff). Vaatame diakroonselt (s.o läbi ajastute) kahe antiikse müüdikangelase teisenemisi.

### 3.1. Oidipuse teema eri kultuuriperioodidel

#### Antiikaeg

##### Kreekas

Enne Sophoklest: erinevad variandid Oidipuse, Iokaste, nende laste kohta (Homeros, *Odüsseia* 11. rmt., Stesichoros *Thebais*, Aischylos *Laios, Oidipus, / Seitse Teeba vastu*, 467 eKr.)

Sophokles *Kuningas Oidipus* (u. 428 eKr), *Oidipus Kolonos*: Oidipus kujunes teatriaalo müüdiks.

Euripides *Foiniiklannad*.

**Roomas** areng paatose, vägivalla näitamise, õuduste suunas (Seneca tragöödia *Oedipus*, 1. saj pKr).

**Keskaeg**: allegooria, sümbolika rõhutamine, kannatus kui karistus, moraliseerimine (*Teebaromaan*, Le Roman de Thèbe, värsspoem, 12. saj.).

**Renessanss**: Oidipuse müüdist kerkib domineerivaks naiste teema (Boccaccio *De mulieribus claris*, 14. saj. Oidipuse naisest Iokastest). Esimesed tõlked itaalia keelde: *L'Edipo Tiranno*, suurejooneline muusikaline draama.

**Barokk ja klassitsism**: müüdi täiendamine sisu (religiooni vastu) ja tegelaste tasandil (vaimu ilmutamine), suurem paatos, retoorika, armastuse teema (Oidipus – Iokaste), saatusedraama, oraaklite tähtsus ja jumalate osa vastuolulisus. Aristotelese *Poeetika* (tragöödia vorm) ja Seneca mõju Oidipuse müüdi käsitlemisele.

Corneille *Oedipe* (1659, kirgede osa, erootika, politiseerimine). Saatusetragöödia, müstika, isa vaimu ilmutamine, uued tegelased (Theseus, Dirke, Laiose ja Iokaste tütar).

Voltaire *Oedipe* (1719). Mõistuse ülistus, poliitiline agenda, preestrite vastu. Armastuse rõhutamine, intsesti leevendamine, hukus süüdi jumalad.

Dryden *Oedipus* (1679). Palju uusi tegelasi (Adrastus, Haemon, Eurydice, Iokaste tütar jt), Laiose vaim neab tapjat > Seneca mõju), lõpus äike ja surm, 9 laipa.

**Romantism**: teema vabad arendused koomilises laadis 19. saj.-20. saj. algus (**von Kleist**, *Lõhutud kruus*; August von Platen, *Romantiline Oidipus*, naljamäng viies vaatuses; Hugo von Hofmannsthal, *Oidipus ja Sfinks* kristluse ja paganluse süntees, esoteerika, müstika, armastuse tähtsus).

**20. sajand**: psühholoogiline draama (identiteediotsing), karakterite arendamine, vastutuse küsimus (inimene jumala vastu): André Gide, *Oedipe* (1930) Jean Cocteau, *La machine infernale* (1932, teadmiste tähtsus, jumalate hävitav roll). Friedrich Dürrenmatt, *Das Sterben der Pythia* (1976); Thomas Stearns Eliott, (1958) *The elder Statesman*; Reiner Müller, *Oidipus Tyrann* (1967) jne.

Eestis: Mati Unt, *Vend Antigone, ema Oidipus*. (Vanemuine 2003, Loomingu Raamatukogu 2006).

### 3.2. Trooja tsükkel: Odüsseus

Aluseks Homeros ja tragöödia.

Teemad: rännakud, teadmisteotsing, kiusatused-katsumused.

**Keskajal** jumalaotsingu allegooria:

Odüsseuse kaks kuvandit: 1) kui eeskujulik rüütel, kes katsumused läbi teeb, 2) kui pettur ja valetaja, kes läheb põrgusse. Moraliseerivad käsitlused.

**Barokk ja klassitsism:** Racine'i traktaadis oli Odysseus vapper, õilis, meelekindel, teadmishimuline.

**19.-20. saj.** saab Odysseusest: 1) eksiilis olivate kannatuste väljendaja, surma trotsija; 2) seikleja, rahutu otsija, teadmishimuline uue suunas pürgija – Fausti-taoline kuju (19. saj. J. W. Goethe, A.Tennyson, 20. saj. G. Pascoli).

Kuulsaim on Nikos Kazantzakis (1883-1957) eeposega *Odysseia* (Homerose eeskujul 24 laulu, faustilik otsingu- ja tunnetusvaim). Eneseotsingud, hinge vabaduse teema, rännakud Vahemerel, Aafrikas: Odysseus koondab endas arhetüübid: Kristus, Don Quijote, Hamlet, Faust, ta elu lõpeb üksinduses jäämäel.

20. saj. sõdade taustal süveneb Odüsseuse müüdi käsitlemine sõjateemaga seoses – püüde sõda ära hoida. Jean Giraudoux (1935) *Trooja sõda ei tule*.

Kõige mõjukam teos: James Joyce *Ulysses*. Dublini Odysseus teeb läbi Homerose-laadsed eksirännakud, seiklused, otsingud ja kojusaabumise. Mütoloogilisi arhetüüpe esitatakse freudistlikus psühhoanalüütilises võtmes.

**Maalikunstis** on teiste teemadega võrreldes esil Odysseus ja naised: Kirke, Penelope, Kalypso, seejuures on naised pigem pahelised ja Odysseus kannataja (Böcklin, Bryson Burroughs).

**20.-21. saj popkunstis** (film, koomiksid jm) – Odüsseuse käsitlemine koomilises, parodeerivas võtmes.

## Kodutöö teema "Antiikmütoloogia järelmõju" kohta

Kirjuta lühike (umbes 1 lk) tõlgendav essee ühe antiikmüüdi kajastumisest ühes antiigijärgse perioodi kunsti- või kirjandusteoses. Interpreteerimiseks vali meelepärane pilt kaustast "Antiikmüüdid kujutavas kunstis" või siis mõni kirjandusteos, milles on kesksel kohal mõne antiikmüüdi tõlgendamine (vt soovituslikku nimekirja allpool). Samuti võid valida mõne kujutava kunsti- või kirjandusteose enda loetud või nähtud valikust.

Tõlgenduse alguses tutvusta kokkuvõtlikult antiikmüüdi sisu ja selle keskset ideed või sõnumit (vt õppematerjalide seas interpretatsiooni P. Bruegeli maalist "Maastik Ikarose langemisega"). Seejuures kasuta abivahenditena eesti keeles käepäraseid leksikone (Hamilton *Antiikmütoloogia* 1975, Hjortsjö *Kreeka jumalad ja kangelased* 2003 ning Rooma *jumalad ja kangelased* 2007; *Antiigileksikon* 1983, *Antiikmütoloogia ja -kultuur* 2008, *Lääne mütoloogia. Entsüklopeedia* 2001, lk 8-89; Lill *Tragöödialeksikon* 2004 vm) või wikipediat. Järgnevalt kirjelda lühidalt hilisemat tõlgendavat teost: millest see kõneleb, kuidas on struktureeritud, milliseid antiikmüüdi osi hilisem tõlgendaja rõhutab, milliseid muudab, millistest loobub üldse; kas ja kuidas kajastub pildil/kirjandusteoses interpreteerija kaasaeg ja selle ideoloogiad jne.

Soovitavaid eestindatud kirjandusteoseid antiikmüüdi tõlgendamise näitena:

M. Atwood. *Penelopeia*, 2006

F. Dürrenmatt. *Herakles ja Augeiase tall*, 1981

A. Gide. *Halvasti aheldatud Prometheus*, 1969 või *Theseus*, 1998

M. Unt. *Vend Antigone, ema Oidipus*. 2006

Chr. Wolf. *Medeia. Hääled*, 1997



## Daidalose ja Ikarose müüdi retseptsioon Pieter Bruegel Vanem (1525-1569) „Maastik Ikarose langemisega“



Antiikse müüdi järgi oli Daidalos kuulus Ateenast pärit kunstnik. Tema nimi on seotud kreeka sõnaga *daidala*, mis tähendab „kivist, puidust või metallist kunstiteos.“ Daidalos oligi oma kunstiteoste poolest kuulus, tema skulptuurid olevat olnud esimesed, mis kõndisid nagu päris inimesed. Ta olevat olnud ka leiutaja – nt teinud ta esimesena kullast meekärje, sae ja loodi.

Kui Daidalos Ateenast välja saadeti, sattus ta Kreetale kuningas Minose juurde ja rajas seal härg Minotaurose kinnihoidmiseks labürindi. Kuid Kreetal hakkas tal pikapeale igav ja ta tahtis sealt minema pääseda. Kuningas Minos valitses aga kõigi maa- ja mereteede üle ning Daidalosele ja tema pojale Ikarosel ei jäänud peale õhutee muud üle. Daidalosele tuli hea idee linde vaadeldes. Ta valmistas lindude tiivasulgedest kaks paari tiibu, tugevad nagu rändlindudel, ladus seejuures suled lehvikukujuliselt kihiti ja liimis need vahaga kokku.

Kui tiivad olid valmis, tõusid isa ja poeg taevasse. Daidalos oli hoolikalt oma poega õpetanud mitte liiga kõrgele lendama, sest siis võis päike vaha sulatada, kuid ka mitte liiga madalale laskuma, sest siis võis mere niiskus vaha lahustada. Kuid Ikaros muutus liiga julgeks ja lendas liiga lähedale päikesele, mis põletas ta tiivad keha küljest lahti. Ta kukkus Egeuse merre ja andis kukkumiskoha läheduses olevale saarele oma nime. Daidalos leinas poega taga, kuid põgenes üksi edasi, jõudes lõpuks Sitsiiliasse.

Kõige tuntum antiikaegne variant sellest müüdist on meieni säilinud tänu Rooma poeedi Ovidiuse teosele „Metamorfoosid“ („Muundumised“), vt *Rooma kirjanduse antoloogia*, Tln. 2009, lk 346-348, kus rõhuasetus on Ikarose isiku muutumisel merenimeks Ikaaria. Müüdi keskne idee antiikinimese jaoks oli üleskutse vältida ülbust muuta loodust, astuda üle oma võimaluste piiridest, sest sellise tegevuse tagajärjeks oli karistus.

Daidalose ja Ikarose müüt on sajandeid olnud üks kõige sagedamini interpreteeritud müüte Ovidiuse teosest. Üks tuntumaid näiteid selle retseptsioonist on Madalmaade kunstniku Pieter Bruegeli maal „Maastik Ikarose langemisega“, mis asub Brüsselis Kuninglikus Kunstimuuseumis. See on maalitud 1560ndail aastail. 1996. aastal tehti kindlaks, et meieni säilinud teose näol pole säilinud Bruegeli enda loodu, vaid mõne tema õpilase varane koopia.

Miks valis Bruegel kujutamiseks just selle stseeni? Kas ja kuidas muutis ta seejuures antiikset müüti, muutis selle rõhuasetusi?

Esiteks, talupoeglikus keskkonnas üles kasvanud ja töötanud maalija paigutas müüdisüžee ümber oma ajastusse, 16. sajandisse. Seda võib märgata figuuride riietusest, tööriistadest, laevadest (purjekad, koged). Vaade fokuseerub maastikule (maa, meri, mäed, taevast), esiplaanile on paigutatud töötavad inimesed – talupoeg, karjus, kalamees. Samad figuurid on olemas küll ka Ovidiuse müüdis, kus neid kujutatakse oma tööd katkestades imestusest tardumas Ikarose kukkumist nähes. Kuid Bruegeli maalil tegelevad kõik kolm keskendunult oma tööga – talupoeg künnab, karjus valvab oma lambaid, kalamees õngitseb. Neid ümbritseb rahulik, suletud, peaaegu pühalik maailm, nad ei tõsta pilkugi.

Maali aluseks olnud antiikmüüdikangelast, merre kukkuvat Ikarost pole peaaegu et nähagi. Alles pikemal otsimisel paistab paremal allservas veel vaid jalgupidi vees siplev Ikaros, ümber ujumas tiivasuled. Daidalost pole üldse pildil (maali algsel variandil olevat ta siiski olnud ülal vasakus nurgas). Seega on teine olemuslik erinevus Bruegeli maali ja antiikse müüdi vahel tegelaste tähtsuse muutmine – antiikmüüdi peategelastest Daidalosest ja Ikarosest on saanud kõrvaltegelased, samas kui antiigis juhuslikult pealtvaatajaks sattunud lihtinimesed on tõusnud peategelasteks.

Daidalose eemaldamine on sama sümboolne nagu Ikarose märkamatuks maalimine. Inimesel ei ole vaja tunda Daidalose kehastatud ohtlikke kunste (lendamine), sest need peegeldavad inimese pahelist ülbust ja viivad ootamatute õnnetusteni (seesama teema, mis antiikse müüdi puhul on esiplaanil). Kuid sellele lisandub Bruegeli täiendus: nende inimeste vastu, kes sellistesse avantüüridesse on laskunud ja katastroofidesse sattunud, ei pea kaasinimene tundma kaastunnet ega osavõtlikkust.

Pildi muudetud rõhuasetus võrreldes Ovidiuse müüdigä tuleneb maalija kaasaegsest mõtteviisist. 16. sajandi keskpaik, mil Bruegel Vanem elas, oli murrangute ajajärk – keskaja religioosne maailm oli pärast Trento kirikukogu (1545-1563) ja hoolimata Augsburgi usurahust (1555) lagunemas ja andmas teed renessansihumanismile ka Madalmaades. Bruegel ise oli 1552-1553 viibinud Itaalias ja humanistlikke ideid seal põhjalikult tundma õppinud. Ta tundis Itaalia humanisti Pico della Mirandola väljendatud mõtet, mille järgi Jumal olevat lausunud Aadamale: „Ma saatsin su maailma, et saaksid vaadata, mida seal leidub. Sa võid seal loomastuda, kuid sa võid seal tänu oma vaimu vabale tahtele taassündida ka jumalasarnase olevusena.“

Renessansiaegne vabadusetunne ning inimese võimete ja tegude usaldamine, kuid ka sellises humanistlikus mõtteviisis peituv ambivalentsus on Bruegeli jaoks olemas juba antiikses Ikarose müüdis. Ilmselt on tema maal kriitilis-skeptiline vastus humanismiaja ideedele, soovile mõistuse abil loodust valitseda, loodust muuta, uuendada. Ikarose surm on looduse kättemaks sellise inimliku ülbuse eest. See annab maalile moraliseeriva alatoon, mida antiikses müüdikujutuses otsesõnu pole.

Ees- ja perekonnanimi:.....  
Erial: .....

## TÖÖLEHT

### Rooma õiguse kodifitseeringud, struktuur ja järelmõju

Roomas kehtinud õigusnormid on järelmaailmale teada ja osaliselt ka säilinud mitme kogumina:

• **Leges XII (duodecim) tabularum ehk Kaheteistkümne tahvli seadused.** Vanim Rooma õiguse kirjapanek aastaist 451-450 eKr (eesti keeles: Muinasaja seaduskogumike antoloogia. Tallinn, 2001, lk 257-288). Kaheteistkümnel elevandiluust (antiikajaloolase Liviusse andmel pronksist) tahvil Roomas väljapandud seadus, mille koostasid patriitsidest deetsemvirid lihtrahva ehk pleebsi nõudmisel. Tahvlid ei hõlmanud kõiki õiguse alaliike, vaid peamiselt perekonnaelu ja eraõigusega seotud sätteid. Tänapäevaseks järelejäänud seis on taastatud antiikaegsete autorite fragmentaarsete kirjapanekute alusel. Järgnevad põlvned pidasid seda kogu avaliku ja eraõiguse allikaks (Liviusse hinnang 1. saj pKr) ja õiglase seaduse lõppeesmärgiks (Tacitus 1.saj pKr).

Kaheteistkümne tahvli seadustes käsitletud teemad:

- I-II tahvel – kohtukohustus ja -menetlus;
- III tahvel – otsuste täideviimine (korratu) võlgniku vastu;
- IV tahvel –isavõimu reguleerimine;
- V tahvel - pärimisõigus;
- VI tahvel – omandiõigus ja selle saamine
- VII tahvel - kaasomandiõigus
- VIII tahvel – deliktiõigus
- IX tahvel - kriminaalõigus
- X tahvel – matustega seotud õigusküsimuse;
- XI-XII tahvel – lisaätted.

#### KÜSIMUSED ENNE JÄRGMISE TEEMA JUURDE MINEKUT:

1) KELLE PÄRUSMAAKS OLI SEADUSTE TUNDMINE VARASES ROOMAS ENNE 12 TAHVLI SEADUSTE KIRJAPANEMIST JA MILLISES VORMIS SEDA EDASI ANTI?

.....

2) Kuhu olid algused tahvlid Roomas välja pandud? .....

3) Kellelt ja kuidas võtsid roomlased eeskuju oma seaduste kirjapanekuks?.....

.....

4) Millal ja miks hävisid algused tahvlid? .....

.....

Kaheteistkümne tahvli seadus on euroopaliku õigusruumi alus, sest see sätestas esimest korda, et:

- 1) igaühel on õigus emakeelsele kirjalikule õigusele;
- 2) õigus peab olema avalikult teada.

**Illustratsioon 1.** Kaheteistkümne tahvli seaduste kujutis Leipzigi Riigikohtu ehisviilul (Saksamaa):



- **Gaius, *Institutiones* ('Institutsioonid')** 2 saj (vahemikus 130-180, tõenäoliselt 161 pKr).

Gaiuse *Institutsioonid* oli elementaarõpik algajale juristile. See sisaldas tüüpilise õpikuna seotud tekstina süstemaatiliselt kirja pandult kogu Rooma õigust. Ilmselt oli õpik kasutusel kolm sajandit, sest seda tsiteeritakse hiljem ohtralt Justinianuse *Tsiviilõiguse kogumikus* (*Corpus Iuris Civilis*). See on ainuke antiiksest Roomast tervikuna säilinud õiguslane tekst. Keskajal tunti teost veel vaid tsitaatide järgi teiste autorite tekstides.

Gaius oli *Institutsioonide* koostamiseks uurinud väga põhjalikult Kaheteistkümne tahvli seadusi ja teisi muistseid seadusi ning oli oma vaadetelt konservatiiv. *Institutsioonid* koosnesid neljast raamatust, sisaldades kolme teemat:

- 1) Isikutesse puutuv õigus (isiku- ja perekonnaõigus)
- 2) asjadega seotud õigus (omandiõigus)
- 3) hagit (kaebused) ja õiguste kaitse (protsessiõigus).

Iga osa jagunes omakorda veel alaosadesse. Näiteks asjadega seotud omandiõigus käsitles eraldi kehalisi ja mittekehalisi asju, pärandit, kasutusvaldust ja võlgu. Sellise struktuuri taga nähakse tavaliselt hellenistlike süstemaatiliste õpikute eeskujut.

#### **KÜSIMUSED ENNE JÄRGMISE TEEMA JUURDE MINEKUT:**

5) MILLISENA JA MILLAL HINDAS *LEX CITATIONUM* (KA *LEX CITATIONIS*; TSITEERIMISSEADUS) GAIUSE PANUST ANTIIKAJA ÕIGUSSÜSTEEMI?

.....

6) MILLAL, KUST JA KUIDAS AVASTAS PRAEGUSAEGNE MAAILM GAIUSE *INSTITUTSIOONIDE* KÄSIKIRJA?

.....

7) MIKS ŠOKEERIS NII JUUTE KUI KA KRISTLASI GAIUSE *INSTITUTSIOONIDE* AVAPEATÜKI LAUSE: *LEX EST QUOD POPULUS IUBET ATQUE CONSTITUIT* ('ÕIGUS ON SEE, MIDA RAHVAS KÄSIB JA MÄÄRAB')?

.....



Mõju praegusele Euroopa õigusruumile:

otsene eeskujud *Corpus Iuris Civilis*'e jaoks ja sealtkaudu paljude Euroopa tsiviilseadustike jaoks 17.-20. sajandil: Prantsuse *Code civil* (1804), Austria *Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch* (ABGB, 1811), Itaalia *Codice civile*, Saksa *Das Bürgerliche Gesetzbuch* (BGB, 1900) üldosa, Šveitsi tsiviilseadustik (1907) ning Eestis kehtinud Balti eraseadus (Balti provintsiaalseadustik).

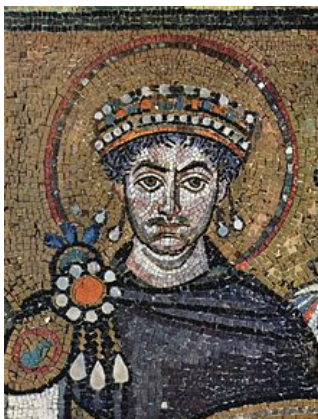


**Illustratsioon 2.** Gaiuse kuju Madridis Hispaania Ülemkohtu hoone ees.

- **Corpus Iuris Civilis ('Tsiviilõiguse kogumik')** 527-534 pKr.

Hilisantiiki, eriti 5/6. sajandi vahetust võib Rooma riigis pidada suureks õiguste kodifitseerimisperioodiks. 426 pKr ilmus Tsiteerimisseadus, mille järgi lubati õiguspraktikas tsiteerida üksnes viit juhtivat juristi. 438 ilmus Ida-Roomas keisriseaduste kogu *Codex Theodosianus* (Theodosiuse koodeks). 500. aasta paiku ilmus idagootide õigusi fikseeriv *Edictum Theodorici* (Theodoricuse edikt), läänegootide *Lex Visigothorum* (Visigootide seadus), burgundide *Lex Burgundiorum* (Burgundide seadus). 507-511 Lex Salica (Soolaseadus) ja 524 Pactus pro tenore pacis (Pakt rahu hoidmisest). Selle rea tipuks oli Ida-Rooma keisri Justinianuse korraldusel 528-534 ilmunud *Corpus iuris civilis* (Tsiviilõiguse korpus). Kõigi nende tekstide eesmärk oli olemasoleva teadmise säilitamine ja süstematiseerimine.

Justinianus (482-565pKr) oli lihtsalt päritolu keiser, kes valitses 527-568. Oma esimesel valitsusaastal algatas ta õigusreformi luues sel eesmärgil komisjoni kümnest õigusteadlasest, kahest advokaadist ja teistest ametnikest ning pani seda juhtima oma kantselei ülema Tribonianuse. Õigusreformi algne eesmärk oli uus keisriseaduste kogu (koodeks), milles sisalduksid koos varasematega vahepeal välja antud seadused. Teiseks õigusreformi eesmärgiks sai senise keeruka õigussüsteemi lihtsustamine õigusemõistmise kiirendamiseks.



**Illustratsioon 3.** Justinianus (San Vitale meister, Ravenna)

CIC koosnes neljast osast:

- *Codex Iustinianus* ('Justinianuse koodeks', esimene redaktsioon valmis 529, säilinud on teine, täiendatud variant 534. aastast; 4600 korraldust kaheteistkümnnes raamatus, ladina keeles);
- *Digesta seu Pandectae* ('Digestad, s.t liigitused ehk Pandektid, 'kõikehõlmav' (530-533 ladina keeles);
- *Institutiones Iustiniani* ('Justinianuse institutsioonid', 4 raamatut, 533 ladina keeles).
- *Novellae Constitutiones* ('Uued sätted', tuntud lühendnimega Novellid, pärast 534. aastat, valdavalt kreeka keeles, osalt tagasitõlked ladina keelde).

Kui I ja IV osa sisaldasid keisriseadusi ning III osa, *Institutioonid*, moodustasid õiguteaduse õpiku (NB! mitte Gaiuse varasema õpiku kordustrukki, vaid uue iseseisva õpiku), siis II osa *Digestade* näol oli tegu kompilatsiooniga (kogumikuga) kõigist varasematest Rooma juriidilistest kirjutistest väljaselekteeritud katkenditest, mis olid olulised ja praktikas kasutatavad. *Digesta* koosnes 50st raamatust. Iga raamat jagunes tiitliteks (s.o. peatükkideks).

Õigusteadlaste töö oli teaduslikult põhjalik - iga väljakirjutatud katkend varustati allikaviitega, tsitaadid süstematiseeriti sisu järgi peatükkideks (neid nimetati *tituli*). Katkendeid nimetati sõnaga *lex* ('seadus'). Keskajal jagati pikemad tsitaadid veel paragrahvideks. Sageli tsiteeriti hiljem üksikuid sätteid algussõnade järgi. Tänapäeval tsiteeritakse järgmiselt: C 9,2,31 = Codex 9. raamat, 2. peatükk ehk *titulus*, 31. fragment ehk *lex*; Dig. 4,5,1 = Digesta 4. raamat, 5. peatükk ehk *titulus*, 1. fragment ehk *lex*.

*Digesta* kui kompilatsiooni puhul oli tähtis just õiguspoliitiline eesmärk, mitte aga õigusloolise pärandi säilitamine, sest vananenud ja kasutuskõlbmatud osad visati välja. Originaalsete tsitaatide vahele lisati selgitusi. Eesmärk oli muuta tekst vasturääkivusteta, igapäevases õiguspraktikas kasutatavaks.

*Digesta* koostamiseks töötati kolme aasta jooksul läbi 39 varasema juristi 2000 juriidilist teksti 3 miljoni reaga, taandades need *Digesta*'s 150 000 reale. Peamiselt on varasematest autoritest tsiteeritud Paulust ja Ulpianust.

Sisu poolest puudutab kogu Justinianuse algatatud Rooma õiguse kodifitseering peamiselt eraõigust.

Justinianuse õiguse kodifitseering oli Euroopa õigusajaloole otsustava tähtsusega, sest 550 pKr hävis Beiruti maavärinas kompilatsiooni aluseks olnud raamatukogu. Tribonianuse poolt kasutatud kirjandust pole säilinud ka Lääne-Roomas.

Kuigi Justinianus andis oma korpuse kolmele esimesele tekstile seaduse jõu ja nägi ette, et tema koodeks tuli avalikult teatavaks teha kõigis Rooma riigi provintssides, ei vajanud praktikas CICd 6. sajandi algul keegi ei Ida- ega Lääne-Rooma keisririigis. Sellest ei saanud kehtivat ega järgitavat seadusandlike aktide kogu.

#### KÜSIMUSED ENNE JÄRGMISE TEEMA JUURDE MINEKUT:

8) KES JA MILLAL PANI KÕIGILE JUSTINIANUSE ÕIGUSKOMISJONI VÄLJATÖÖTATUD ÕIGUSTEKSTIDELE KOONDNIMETUSE *CORPUS IURIS CIVILIS* (TSIVIILÕIGUSE KORPUS)?

.....

9) KAS JA KUIDAS ON *CORPUS IURIS CIVILIS* (CIC) MEIENI SÄILINUD?

.....

10) MÕTESTA LAHTI LÜHEND Dig. 49,2,1!

11) MILLAL JA MIKS TÕLGITI KOGU *CORPUS IURIS CIVILIS* LADINA KEELEST VANAKREEKA KEELDE?

12) NIMETA VÄHEMALT 3 PÕHJUST, MIS TINGIS *CORPUS IURIS CIVILIS*E TAANDUMISE LÄÄNE-ROOMA ALADELT VARAKESKAJAL.

Mõju praegusele õigusruumile:

- 1) otsene eeskuju tänapäevase tsiviilõiguse struktuuri ja süsteemi jaoks (nimetatakse tänini pandektiliseks süsteemiks): tsiviilõigus jaguneb üldosaks ja eriosaks, viimane omakorda asjaõiguseks, obligatsiooni- ehk võlaõiguseks, perekonnaõiguseks ja pärimisõiguseks.
- 2) eeskuju Euroopa tsiviilseadustike jaoks 17.-20. sajandil: Prantsuse *Code civil* (1804), Austria *Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch* (ABGB, 1811), Itaalia *Codice civile*, Saksa *Das Bürgerliche Gesetzbuch* (BGB, 1900) üldosa, Šveitsi tsiviilseadustik (1907) ning Eestis kehtinud Balti eraseadus (Balti provintsiaalseadustik).

- Rooma õiguse üldstruktuur

Õiguse kohta kasutati Roomas kolme erinevat mõistet:

- *fas* – religioossed normid, jumalik õigus;
- *mos* – tavaõigus, *ius non scriptum* (s.t mittekirjapandud õigus)
- *ius* – õigusnormid, *ius scriptum* (s.t kirjapandud õigus). Sõna *seadus* (*lex*) võib kasutada üksnes kirjapandud õiguse kohta.

Rooma õigus jagunes avalikuks õiguseks (*ius publicum*) ja eraõiguseks (*ius privatum*). Avalik õigus sätestas kogu Rooma riigis kehtivad ühiskondlikud suhted, eraõigus käsitles üksikisiku suhteid. Eraõigus jagunes kolmeks:

- loomuõigus ehk *ius naturale*: loomuõigus on see, mida loodus ise on kõigile hingelistele andnud;
- tsiviilõigus ehk *ius civile*: õigus, mille iga rahvas ise endale on määranud,
- rahvaste õigus ehk *ius gentium*: rahvastevahelises suhtlemises kehtiv õigus.

Rooma riigis pöörati olulist tähelepanu õiguse valdamisele, koolitades selleks spetsialiste, ilmaliku juristi elukutse esindajaid. Järgmistele küsimustele vastamiseks loe läbi alapeatükk 'Juristid' H. Hattenhaueri teosest *Euroopa õiguse ajalugu* I, Tartu 1995, lk 111-114 ning H. Siimets-Grossi artikkel 'Rooma õigusteaduse kujunemine ja õitseng' ajakirjast *Juridica* 9/2002, lk 626-634 (skanneeringud teema õppematerjalide juures).

### KÜSIMUSED ENNE JÄRGMISE TEEMA JUURDE MINEKUT:

13) NIMETA NELI ROOMA VABARIIGI AJA JURISTIDE TEGEVUSVALDKONDA!

14) MILLAL ASENDUS ÕIGUSÕPPES KOHTUTEGEVUSE PRAKTLINE JÄLGIMINE SÜSTEEMAATILISE ÕIGUSTEADUSE ÕPPEGA KOOLIS?



15) MILLISED ON ANTIIKSE ROOMA ÕIGUSTEADUSE TÄHTSAMAD PERIOODID JA MILLAL NEED OLID?

Rooma õiguse ja õiguskorralduse üldstruktuuri mõju praegusele õigusruumile:

- 1) õiguse jagunemine era- ja avalikuks õiguseks;
- 2) avaliku õiguse olulisteks, ehkki mitte ainsateks komponentideks on siiani riigiõigus ja rahvusvaheline õigus;
- 3) paljud konkreetsed õigusnormid õiguse eri osades pärinevad antiigist;
- 4) kaasusel põhinev õigusemõistmise meetod;
- 5) eraldiseisev ilmalik juristideseisus;
- 6) aupaklik suhtumine juristidesse;
- 7) õigusteaduse kui iseseisva distsipliini olemasolu ja õpetamine iseseisva erialana.

## Muuseum

Antiikajal ei leidunud tänapäeva mõttes muuseume, kuigi templid sisaldasid sageli arvukaid maali- ja skulptuurikogusid. Ometi on antiikajast pärit *muuseumi* aluseks olev sõna *museion*. Selle all mõeldi muusade asupaika või austamispaika, kuid selle põhifunktsioon polnud muististe säilitamine ja uurimine, vaid oma aja filoloogide ja teiste teadlaste töötamispaik, mida muusad väidetavalt kaitsesid. Tuntuim oli Egiptuse Aleksandria Museion ('muusadekoda'), mille oli rajanud Ptolemaios I 3. saj eKr. 3. saj pKr see hävitati. 2002 taastati Alexandria Museion vana koha lähedal kultuuri- ja teaduskeskusena (*Bibliotheca Alexandrina*).



Varased muuseumid tekkisid rikaste inimeste, perekondade ja institutsioonide erakogude põhjal sisaldades kunstiteoseid, haruldasi ja omapäraseid loodusobjekte ja esemeid. Neid nimetati sageli kuriositeetide (huviväärsuste) kabinetideks. Avalik juurdepääs neile oli piiratud, vaatama pääsesid vaid aktsepteeritud isikud ja sedagi omaniku või valvuri pilgu all.

*Maailma vanimad avalikud muuseumid avati renessansiaegses Roomas ja need olid mõeldud just antiikesemete ja -kunsti avalikuks demonstreerimiseks. Need olid:*

- *Kapitooliumi muuseum 1471, mil paavst Sixtus IV kinkis roomlastele valiku olulisi antiiskulptuure;*



- *Vatikani muuseum 1506, mille aluseks oli paavst Julius II antiikne skulptuurikollektsioon.*



Siiski algab suur avalike muuseumide asutamislaine alles 18. sajandil seoses valgustusajastu ideedega. Antiikkollektsiooniga muuseumidest on olulisemad:

- Briti muuseum Londonis 1753, avati publikule 1759. Algselt koosnes muuseum Sir Hans Sloane'i erakogust.
- Uffizi galerii Firenzes – rajatud küll juba 16. sajandil, kuid avati ametlikult publikule alles 1765.
- Peterburi Kunstkammer rajati 1717, avati publikule 1727;
- Ermitaaži rajas 1764 keisrinna Katariina I, publikule avati see 1852;
- Belvedere Palee Viinis rajati 1781 Habsburgi keisrikoja poolt 1781;
- Louvre Pariisis avati publikule 1793.

Esimesed avalikud muuseumid olid ligipääsetavad vaid kesk- ja ülemklassi kodanikele, kusjuures Inglismaal tuli sissepääsuks taotleda ametlik luba, mis võis kesta mitu nädalat. Grupikülastuste puhul piirati muuseumis viibimise aega. Töölisklassi hakati Inglismaal muuseumidesse lubama alles viktoriaanlikul ajastul, ainult pühapäeva hommikupoolikul, et nad end hariksid.

Prantsusmaa esimene avalik muuseum Louvre tekkis tänu Prantsuse revolutsiooni vabaduse, võrdsuse ja vendluse ideele 1793 ja võimaldas esmakordselt näha kõigist seisustest inimestel kuninglikke kogusid. Muuseum oli avatud kolm päeva iga kümnepäevaku jooksul. Plaaniti lausa avalike muuseumide süsteemi rajamist, sest Napoleoni sõjaretkede ajal üle Euroopa varastati Prantsusmaale nii palju kunsti- ja muid objekte, et kollektsioonid kasvasid tohutult ega mahtunud enam Louvre'isse. Pärast Napoleoni lüüasaamist 1815 anti osa röövitud kogusid algsetele omanikele tagasi, kuigi mitte kõike. Ometi mõjutas Napoleoni kontseptsioon muuseumidest kui rahvusliku uhkuse paigast muuseumide rajamist kogu Euroopas.

Muuseumide eriliigi moodustasid alates 17. sajandi II poolest, massiliselt siiski 18. sajandi lõpuosas rajatud ülikoolide muuseumid, mis olid mõeldud õppetegevuse toetamiseks. Varaseim on 1677 Elias Ashmole'i erakogu baasil rajatud Oxordi Ülikooli muuseum. Just ülikooli muuseumina tekkis ka Eesti esimene avalik muuseum – Tartu Ülikooli kunstimuuseum 1803.

## Pärandivaidlused: Parthenoni marmor ja Lord Elgin

Parthenoni, Ateena linna sümboliks olevat templit, kaunistasid antiikajal arvukad marmorist friisid, metoobid ja ehisviilud. Antiikaja lõppedes kannatasid need Ateena provintsistumise käigus korduvalt erinevate vandaalitsemiste all nii 529-1204 Bütsantsi perioodil, 582-83 slaavlaste rüüsteretke ajal, 8.-9. saj. ikonoklasmi ehk kujude purustamise käigus ja eriti 1458, mil Ateena langes türklaste kätte. Korduvalt muutus Parthenoni funktsioon: see oli ajuti kristlik kirik, ajuti mošee; templisse suundunud propüleed muudeti väejuhataja residentsiks jne. 1683. a. alanud Innocentius X viimase ristiretke ajal purustati Akropolis täielikult – osa detaile varises hoonete küljest lahti ja mattus mulla alla.

1764. aastal ilmus saksa kunstiajaloolase J. Winckelmanni teos *Antiikkunsti ajalugu*, millest sai kogu Euroopas alguse huvi antiikviteetide ehk antiikmaailma materiaalse pärandi vastu. Teisalt tõusis 18. sajandi lõpul Inglismaal tugev huvi just Kreeka kirjanduse, kunsti ja varemete vastu, mis 19. sajandil kujunes tervet Euroopat haaranud fillhellenismiks. Euroopa reisijad avastasid enda jaoks Kreeka ja Ateena, üliõpilased liitsid selle oma õppereiside (*peregrinatio academica*) ja aadlikud oma ringreiside (*Grand tour*) sihtkohtade hulka. Nt 1810. aastal külastas Ateenat lord Byron, kirjutades nähtu mõjul oma kuulsa *Child Haroldi palverännu*. 19. sajandi alguse reisijaile oli selge, et vähemalt pooled Parthenoni marmorkaunistustest olid hävinud: neid oli kasutatud ehituseks, lubjakivi saamiseks, müügiks, varastamiseks jne.

1799 sai Suurbritannia erakorraliseks saadikuks Türgi sultani juures kunstiajaloolane ja diplomaat Thomas Bruce krahv Elgin. Ateenat ja Parthenoni varemeid külastades tekkis tal huvi dekoratiivsete skulptuuride vastu. Ta mõistis, et kunstiteoseid ähvardab tõsine kahjustamisoht, et need võivad täielikult hävida, ning otsustas need päästa. Selleks esitas ta 1801 Türgi valitsusele palve marmorreljeefide ostmiseks Inglismaale. Türgi valitsus küsis hinnaks 36 000 naela, mille Elgin ka kulutas. Koos väljakaevamiste, kujude restaureerimise (see toimus Roomas Antonio Canova (1757-1822) abiga) ja transportimisega Londonisse (1802-1804) kulutas lord Elgin projektile 50 000 naela.

Algul viis lord Elgin need 52 friisi, 15 metoopi ja 19 viilukuju (osa marmorist läks laevaõnnetuse ajal põhja, osa jäi Kreekasse: 40 friisi, 48 metoopi ja 9 viilukuju) Šotimaale oma kodu kaunistuseks. Esimene väljapanek Ateenast toodud Parthenoni friisidest, metoopidest ja viilukujudest toimus Londonis 1807. 1816.a omandas kollektsiooni Briti Muuseum.

Lord Elgini tegu kritiseeriti juba kaasajal mõnelgi pool ägedalt kui vandalismiakti ja vargust. Riiklik komitee uuris juhtumit üksikasjalikult ning otsustas, et lord Elgin tegutses heas usus. On väidetud, et tema panus kunstiajalukku on tohutu, sest just tema tegutsemine kindlustas võimsate frontoonil asunud skulptuuride ja friisi reljeefide säilimise kuni 1832. aastani, mil Kreekas oli Türgi ülemvalitsus. Ent Kreeka riigi iseseisvumisel 1832 kerkis uus kriitikalaine – rõhutati Akropolise templikompleksi ja Parthenoni kui pühamu unikaalsust kogu maailmas ning selle olulisust kreeklaste identiteedile. Eriti kriitilised olid prantslased, esitades eetilise küsimuse – kas olukorras, kus Türgi ei valitsenud enam Kreeka üle, kehtib veel lord Elgini ja Türgi vahel sõlmitud ostu-müügileping?

Elgini marmorite probleem kerkis taas väga teravalt üles postkoloniaalsel perioodil. Kreeka valitsus on teinud alates 1962. aastast korduvalt taotlusi Suurbritanniale ja 1982 appellatsiooni UNESCOle tagastada marmorid.

Argumendid Ateena poolt:

- taasühendada skulptuurid ja Parthenoni marmor;



- tuua marmorfriisid ja -metoobid ajaloolisse, algsesse kultuurilisse ümbrusse;
- osa riike (Rootsi, Saksamaa, Paul Getty Museum, Vatikan) on enda kogudesse sattunud friisid ja metoobid tagastanud (samas Louvre'i muuseum mitte);
- varad on omandatud illegaalselt;
- uus Akropolise muuseum tagab nende säilimise.

Londoni poolt:

- säilitada maailmakultuuri osana Valgustusaja loomekeskkonnas, Euroopa kunsti kontekst;
- Ateena asub seismiliselt keerulises piirkonnas – alles 1981 oli seal maavärin, mis kahjustas kohapealseid marmordetaile; samuti on sealne õhusaaste kahjustanud sealseid marmorreljeefe;
- pretsedent tühjendaks teisedki maailma muuseumid;
- marmor päästeti omal ajal parandamatu hävingu käest;
- Elginil oli ametliku valitsuse luba ja ta maksis nende eest;
- Rohkem kui pool marmorkujudest on ikka niikuinii kadunud, tervikut taastada ei saa;
- marmoril on globaalne tähendus, külastamine vaba.

Euroopa Nõukogu kultuurikomitee soovitus – jätta Elgini marmorid Londonisse Briti muuseumisse.

Diskussioon jätkus 2009. aastal, mil Ateenas avati uus Akropolise muuseum. Diskussiooni kajastati nüüd juba Eestigi ajakirjanduses: <http://www.postimees.ee/134417/kreeka-nouab-brittidelt-parthenoni-marmorit/>. Nüüd langes ära Briti muuseumi olulisi vastuargumente Ateena saastunud keskkonna kohta, sest tagastamise korral plaaniti hakata kujusid hoidma Akropoli muuseumis ning mitte vabas õhus. Uus Akropoli Muuseum Ateenas on väga kaasaegne ning hoiu- ja eksponeerimise tingimused esmaklassilised (vt <http://www.theacropolismuseum.gr/default.php?pname=Parthenon&la=2>). Muuseumi kolmel korrusel on võimalik jälgida Akropoli nõlvade ja templivarade paiknemist, eri perioode ja tasandeid. Kõige muljetavaldavam ja ilusam on kolmanda korruse galerii - ringkäik ümber Parthenoni templi katusealuste friisi ja metoopide. Igale puuduvale friisitükile on jäetud koht või on see asendatud koopiaga ning ükski giid ei jäta rõhutamata, et originaalide õige asukoht on siin.

Praeguse majanduskriisi aastail on Elgini marmorite tagasinõudmine muutunud üha intensiivsemaks, sest raskel ajal on antiigi kui rahvusliku identiteedi alustala rahvale eriti tähtis.

Soovituslikku lisalugemist huvilistele:

[The law and ethics deriving from the Parthenon Marbles case](#)

[Cultural Treasures and Slippery-slopes](#)

<http://www.elginism.com/> - marmorkujude tagastamist pooldav veebileht

[The British Committee for the Reunification of the Parthenon Marbles](#)

[Archaeological Ethics](#)

[Greece to Britain: Hand over artwork](#) *USA Today*, 01.04.2008

Cultural Property Observer – [Interesting Post About Elgin Marbles](#)

## Antiikajaga suhestumine Ameerika Ühendriikides

Ameerika Ühendriikide suhestumist antiikmaailmaga iseloomustavad kaks asjaolu:

- 1) erinevalt suurest osast Euroopast puudus seal aastasadu Kreeka ja Rooma kultuuri materiaalne pärand, mistõttu on seal kogu aeg olnud keeruline rõhutada seost klassikalise antiigiga.
- 2) USAst ei võrsunud umbes 200 aasta jooksul (17.sajandi keskpaik kuni 19. sajandi keskpaik) ühtki väljapaistvat klassikalist filoloogit ega kirjutatud ühtki olulist erialast käsitlust.

Seevastu kasutati USAs antiikmaailma eeskujud oma rahva ja riigi arendamisel. Paljudele ameeriklastele olid klassikaõpingud lihtsalt auasi, mis tagas ühtlasi džentelmenliku kultuuri. Seetõttu on nende antiigitundmine olnud kuni 19. sajandi lõpuni enamjaolt praktilise suunitlusega.

Antiikkultuuri järelmõju kõrgaeg USAs oli 1760-1790, kõrbeaeg 1790-1830. See ilmnis nt pidevas antiikautorite tsiteerimises, antiikajast pärit pseudonüümide kasutamises, klassikaliste kohanimede säilitamises, klassikaliste paralleelide kasutamises kirjandusteostes, isegi antiikajast pärit orjanime kasutamises lõunaosariikides. Varastele Euroopast pärit Ameerika kolonistidele oli antiik ajatu vabariikluse ja nii era- kui ka ühiskondliku vooruse mudel.

### 1. Kuidas Ameerikas antiiki tundma õpiti?

Haridussüsteemi võtsid ameeriklased üle Inglismaalt. 17. saj. keskpaigas oli USAsse emigreerunud rida Oxfordi ja Cambridge'i ülikooli kasvandikke, kes rajasid seal arvukalt grammatikakooli ja 1636 esimese kolledži Harvardis. Koos Inglismaa haridussüsteemiga võeti üle ka antiikautorite lugemine ja eelistused. Kuni 1789. aastani kestis grammatikakool (*grammar school*, s.o põhikool) 7 aastat, hiljem 4 aastat. Põhjaautorite ja -teoste hulka kuulusid Cato *Distihhonid*, Aisopose valmid, Ovidiuse *Metamorfoosid* ja *Tristia*, Cicero kõned, kirjad, traktaat *Kohustustest*, Floruse ajalooteos, Vergiliuse eepos *Aeneis*, Horatiuse luule, Terentiusse komöödiad, Homerose eeposed, Isokrates, Xenophoni *Memorabilia* ('Mäletamisväärsed asjad'). Samu autoreid loeti seejärel põhjalikumalt ka kolledžis. Õppelektüür jäi samaks rohkem kui kaheksajaks aastaks. Kolledžis lisandusid veel Kreeka ja Rooma olmekultuur ja ajalugu, antiikautorite teostest veel Sallustiusse ja Liviusse ajalooteosed, Vergiliuse õpetuslik eepos *Georgica*, Lukianos ning Demosthenes.

Kõik suuremad raamatukogud (nii kolledžite omad, avalikud kui ka eraraamatukogud) sisaldasid 17. sajandi keskpaigas ridamisi antiikautorite teoseid, kuigi nende üldine osakaal oli tunduvalt väiksem kui samal ajal Euroopa raamatukogudes, ulatudes vaid 10-15%ni. 17. sajandi lõpuni toodi kõik antiiki puudutavad raamatud Ameerikasse Euroopast.

Väga vähesed haritud ameeriklased lugesid antiikautorite tekste originaalis, enamuse eelistas tõlkeid. 18. sajandi Ameerikat on nimetatud seetõttu tõlkimise ajastuks. Seega toimus USAs 18. sajandil sama, mis Euroopas renessansiajal - antiikautorite teoste tõlkimine rahvakeeltesse, mida käsitleti kui heategu nende suhtes, kes ise ei vallanud ladina ega kreeka keelt. Tõlkimine oli patriotistlik akt.

Kokkuvõttes oli ameeriklaste klassikaline haridus ja antiikautorite lugemus enamasti eesmärgistatud, keeleliselt kohandatud ja valikuline. Eelistati proosaautoreid, moraalfilosoofe ja ajaloolasi just nende praktilise väärtuse, moraalse ja poliitilise tarkuse tõttu. Luuletajaid (Homerost, Vergiliust, Horatiust jt) hinnati vähem. Näiteks Homerost tõrjuti tagasi põhjusel, et too ülistas sõda ja militaarkangelasi, mis ei sobi kokku vabariikliku ja demokraatliku USAga.

## 2. Debatt antiikteadmiste kasulikkusest 18. sajandi USAs

Antiigialaseid teadmisi hinnati USAs algusest peale üksnes niivõrd, kuivõrd neist oli kasu. Selles juhinduti antiikpoeedi Horatiuse värsist: *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci* ("See, kes oskab segada kasuliku meeldivaga, jõuab tippu.") Kasu all ei mõistatud otseselt materiaalseid hüvesid, vaid oma ühiskonna kujundamist antiikaja moraalsete ja poliitiliste väärtuste najal ning nende kasutamist uute põlvkondade kasvatusprotsessis.

18. sajandi algul tekkis debatt, kas klassikaline filoloogia peab olema kasulik, soliidne baas edasiseks eluks või siis ainult elitaarne kaunistav element. Kuni 18. sajandi keskpaigani oli veel üldine veendumus, et antiigitundmine peab olema kasutoovana suunatud inimese ja inimühiskonna kujundamisele. Tugineti uskumusele, et antiigitundmine on inimese religioossuse ja moraalsuse täielikuks väljaarendamiseks hädavajalik. Ent selle kõrvale tekkis vastaseid, kes lähtusid inglise vaimuliku Thomas Bray traktaadist *An Essay towards Promoting all Necessary and Useful Knowledges Both Divine and Humane* (ilmunud 1699. aastal). Bray väitel polnud tema kaasajal antiigialaste teadmiste ja antiikkeeltega enam midagi teha.

Klassikalise antiigi õpetamise vastu võitlesid eriti mitmed usulahud. Nt kveekerid nimetasid antiikkeeli suisa valeteadusteks, mis võtavad ära emakeele õppimiseks vajaliku aja. Puritaanid astusid klassikalise hariduse vastu välja põhjusel, et see kujutab ohtu moraale ja tõelisele usule, kangutab Pühakirja tõdesid. Samas astusid juhtiva katoliku kiriku vaimulikud välja ladinakeelse klassikalise haridusmudeli eest ja kuna katoliiklasi oli palju koolide ja kolledžite valitsuses, õnnestus neil tegelikult terve 18. sajandi jooksul klassikalist haridusmodelit säilitada.

Ladina keele ja antiikkultuuri vastasus ei avaldunud üksnes rahulikul moel intellektuaalide teostes ja arvukates ajaleheartiklites, vaid oli algusest peale laiapõhjaline protestiavaldus. Esimene massirahutus toimus juba 1711. aastal Bostoni tänavatel, kui lapsevanemad tulid protestima ladinakoolis kasutatavate türanlike meetodite ja ladina keele vastu üldse.

Debatt kulmineerus 1780-90ndatel aastatel, mil klassikaõpingud tõrjuti suveräänselt positsioonilt õppeainete hulgas samale tasandile teiste n-ö praktiliste ainetega. Üksnes juristiks, meedikuks ja teoloogiks õppijate õppekavas jäid need elitaarseks. Selle liikumise eesotsas oli palju ühiskonna silmapaistvaid intellektuaale, nt Benjamin Franklin. Praktiliste ainetes hulka kuulusid geograafia ja matemaatika, astronoomia, meditsiin, anatoomia, looduslugu ja keemia, majandus ja kaubandus, mehaanika, arhitektuur ja perekonnaõpetus. Uute kasulike teadmiste kaitseks ja klassikalise õppekava vastu esitati mitmesuguseid argumente. Näiteks arstid rõhutasid, et klassikalise hariduse omandamine käib lastele tervise peale, kirjanikud aga seda, et klassikaliste teoste tuupimine võtab inimeselt loomingulisuse ja muudab ta igavaks jne. Moraalifilosoofid toonitasid, et klassikalise antiigi tundmaõppimine on kasutu snoobitsemine ja muudab inimese ülbeks ja südamest kalgiks. Kõige tugevamad olid aga patriootiline ja poliitiline argument: klassikalise antiigi õpetamises nähti Inglismaa mõju USAle ja leiti, et kuna Inglismaal on teised olud ja prioriteedid, siis seal tegelgu inimesed antiigiga, USAs pole see aga vajalik. Poliitilisest seisukohast leiti, et klassikaliste keelte õpetamine on vastuolus riigi võrdõiguslikkuse (egalitarismi) põhimõttega, sest kõigile seda ju ei võimaldatud.

Debatis osalenud antiikteadmiste pooldajad argumenteerisid seevastu, et ajal, mil kõik taandub üksnes materiaalsetele väärtustele, on inimühiskonnale vajalikud mõned teadusladad, millel on eriline väärtus just nende "kasutuse" tõttu. Samasugust argumenti kasutati antiigi kaitseks ka Inglismaal.



Praktikas säilis antiikkeelte ja kultuuri õpetamine USAs veel kogu 19. sajandi. Paradoksaalsel viisil olid just kõige suuremad antiigi vastu võitlejad need, kes kasutasid oma teostes enim vihjeid ja viiteid antiikkirjandusele, ja kes teisalt õpetasid oma lastele ise eraviisiliselt ladina ja kreeka keelt.

### 3. Klassikalise antiigi mõju 18. sajandi USA ühiskonna kujundamisel

USAs langes antiigi kuldaeg kokku uue rahvuse ja riigi formeerumise ajaga (1750-1790), seetõttu on mõisteta, miks antiigikäsitus oli suunatud kasulikkusele ja valikud olid tehtud just ühiskonna arendamise huvidest lähtuvalt. Haridussüsteemist tulenevalt polnud juhtivate poliitikute klassikateadmised süstemaatilise õppimise tulemus antiiksetelt originaalautoritelt, vaid pigem inspiratsiooniallikas antiikkirjanduse tõlgete, käsiraamatute ja entsüklopeediaartiklite põhjal. Antiikajast eelistati tunda õppida vaid üht perioodi - Rooma vabariigi ajastut ühes selle ühiskondliku voorusega. Teisalt oli USA senaatorite ja poliitikute klassikakäsitus mõjutatud valitud kaasaegsete Euroopa poliitikateoreetikute töödest. Mainigem nt Inglise radikaale (ajakiri *Independent Whig* ja John Trenchardi teos *Cato's Letters*); 17. sajandi Inglise poliitilisest mõttest pärit tasakaalustatud riigivalitsemise teooriat, võimude lahususe nõuet ja loomulikkust. Näiteks ei loonud Johan Adams 1774. aastal USA juriidilist süsteemi mitte pelgalt antiigi eeskujul, vaid põimis sellesse ka Inglismaa seaduste ja valitsuskunsti tõdesid.

Ühiskonna kujundamise põhieeskujuks sai vabariiklik Rooma (s.o peamiselt Rooma linn paaril sajandil enne Augustuse võimuletulekut 3.-1. saj. eKr). Kreeka poolelt ei täiendatud seda ometi mitte demokraatliku Athenaga, vaid Sparta linnriigiga, juhindudes Plutarchose teosest *Lykurgos* ja kaasaegsete eurooplaste, eriti Montesquieu Sparta-ideaaliga. USA liidrid käsitlesid Spartat kui üheaegselt nii vabaduse kui ka korra sümbolit, stabiilse ja kauakestnud heaolu võrdkuju, lihtsa elustiili ja patriotismi näidet. Sparta kõrval peeti eeskujuväärseks ka Kartaago riiki selle kauakestvuse tõttu.

Antiikse vabariikliku Rooma ajast tõsteti eriti järgimisväärses sümboliks kaks ajaloolist figuuri - Cicero kui *selfmademan*, kellel ei olnud kõrge soost esivanemaid, kuid kes sellest hoolimata tõusis riigi juhtivaks poliitikuks, ning Cato kui vaprust, kindlameelsust, kohusetunnet ja vastutustunde ning vabaduse toetaja sümbol. Nt oli ülipopulaarne Adamsoni tragöödia *Cato*, millest anti välja 8 kordustrükki ja mida lavastati mitmetel USA lavadel.

Nende kahe ajaloolise figuuri kõrval tõusis populaarseks omapärane koondkuju, kes ühendab endas farmeri, sõduri ja kodaniku jooned. Selle figuuri tekkele avaldas mõju esiteks Inglise rustikaalne ideoloogia (farmipidajast džentelmen a la Horatius antiikajal oma Sabiini mõisas, kes ei tegelenud ise põllutööga, vaid luuletas, kuid kellele kogu maavaldus kuulus), teiseks 18. sajandil kehtinud elukutsete väärtuskaala, milles põllumees oli hinnatud kui vastandkuju banaalsele kaubandusele, linnaametnike korruptsioonile, luksuseihale ja poliitilisele ambitsioonikusele, ning kolmandaks ameerikalikust traditsioonilisest primitivismist. Viimase järgi oli põllumajandus poliitilis-eetiline nähtus, mis tagas vabariigi stabiilsuse ja vabaduse kestmise, sest põllumajandus põhines vabal maaomandil.

Võttes oma ühiskonna kujundamisel aluseks Rooma vabariigiaja mudeli, arvestasid ameeriklased ka klassikalise teooriaga tsüklistest poliitilistest muutustest ja meenusid alati, et ükski poliitiline süsteem pole igavene.

Miks pöördusid ameeriklased oma revolutsioonilisel ajastul nii sageli antiigi "puhaste allikate" poole? Sest antiikne Rooma vabariik oli ainuke periood eelnenute seast, kust neil oli võtta eeskujuks vabariiklik valitsus. Sellepärast oligi vaja antiikmaailma tunda õppida, seda muuhulgas ka antiikkeelte abil. Muidu suuresti ameeriklaste eeskujuks olnud Inglismaal ei olnud ühtki vastavat pretsedenti.

Ameeriklased diskuteerisid pikalt võrdlev-ajaloolis-poliitilise meetodi üle, s.t kas ja mida võtta üle antiiksest ühiskonnast, esmajooones vabariiklikust Roomast. Kaaluti:

1) tasakaalustatud segavalitsuse idee, s.t et valitsusse pidid kuuluma nii monarhistlikud, aristokraatlikud kui ka demokraatlikud jõud. Tasakaal oli Ameerika revolutsioonijastu keskne metafoor, kõik varasematest ameeriklaste meelest edukatest valitsustest olid olnud tasakaalustatud (Rooma, Kartaago). Samas oldi teadlikud, et täiuslik tasakaal on võimalik üksnes lühiajaliselt, nii et tuleb leida selline tasakaal, mis oleks piisav vabaduse säilimise jaoks. Selline eksisteeris aga üksnes Rooma vabariigis.

Tasakaalustatud segavalitsuse idee muutsid tegelikkuses kasutuskõlbmatuks kaks asjaolu: esiteks polnud USA ühiskonnas kategooriaid monarhistlik, aristokraatlik ja demokraatlik. Teiseks ei klappinud täiusliku ja muutumatu tasakaalu idee kokku USA ühiskonna dünaamilisusega.

2) konstitutsiooni eeskujuna Rooma konstitutsioon 3. sajandist eKr, nagu seda on kirjeldanud ajaloolane Polybios oma ajalootese 6. raamatus. See mudel oli alates Euroopa renessansiajast olnud teoreetiliselt üldise heaolu prototüüp ja klassikalise vabariikluse peaallikas. Kui USA konstitutsioon valmis sai, siis tuli sellest välja siiski üks suur kompromisside sulam tasakaaluteooriast, võimude lahususe teooriast ning Rooma konstitutsiooni sätetest.

3) antiiksetest ühiskondlikest institutsioonidest võeti üle üksnes nimetus 'senat' (lad. *senatus*), sest võimude lahususe idee oli USAs eksisteerinud juba enne 1787. a. konstitutsiooni.

4) föderalismi teoreetilised ja praktilised põhimõtted kreeka *demos*'te liidu eeskujul. Samas oli kreeka demoste kui 12 triibuse liidu põhialus religioosne, mitte poliitiline kokkukuuluvus. Sel kohal tuli ameeriklastel tõdeda, et antiiksetest konföderatsioonidest on teada liiga vähe, et neist praktilist eeskuju võtta.

5) riikliku sümbolika kujundamine. 1782. aastal otsustati rajada komisjon riikliku sümbolika kujundamiseks. Kuna komisjoni kuulus kongressi sekretärina ka varasem ladina keele õpetaja Charles Thomson, sai tema initsiatiivil Ameerika dollarile kolm tsitaati Vergiliuse teostest. Dollaril kujutatud vapile on kirjutatud *Annuit coeptis* ("Noogutab heakskiitvalt alustatule", tsitaat Vergiliuse eeposest Aeneis 9,625), *novus ordo saeculorum* ("[tõuseb] ajastute uus rodu" Vergiliuse Ekloogidest 4,5) ning *e pluribus unum* ("üks paljude seast", tsitaat Pseudo-Vergiliuse teosest *Moretum* värss 103).

Põhjaliku analüüsi tulemusena tõdeti USAs, et kõike ainult antiikrahvaste järgi üles ehitada oleks sama totter, kui minna hotentottide või laplaste juurde nõu küsima. Senaator Thomas Paine rõhutas, et ameeriklastel pole mingit põhjust seada end alamaks kreeklase ja roomlastest. Tuleb lihtsalt ratsionaalselt võtta asjaolu, et ajastud ja situatsioonid on põhimõtteliselt erinevad. Esiteks pole ameeriklastel tahtmist keskenduda üksnes militaarsole, mis ole Rooma ühiskonna ideaal. Samuti ei tohi USAd Rooma-päraselt üles ehitada hirmule. USA riigi rajajad pidid kaasaegsete kriitikute arvates (nt John Taylor) lähtuma põhimõttest, et inimloomus on antiikajaga võrreldes teinud läbi moraalse murrangu.

Ei kriitikud ega pooldajad teadvustanud endale tegelikku probleemi, et antiikmaailm, mille poole pöörduti, oli stereotüüpne abstraktsioon, ratsionaalne mudel väljaspool ajaloolist aega. USA seevastu kujutas endast dünaamilist, pluralistlikku ja revolutsioonilist ühiskonda.

Niisiis oli konkreetsete institutsioonide ja poliitiliste otsuste tasandil kokkupuude antiikmaailmaga kokkuvõttes kriitiliselt analüüsiv: kõik, mis sobis, võeti vajalikul hetkel üle, revolutsiooni kriisisituatsioonist väljumiseks ja konstitutsiooni loomiseks. Kui antiik-Rooma eeskuju enam vaja polnud, heideti see kõrvale kui tarbetu ja liiguti

innovatiivsemate poliitiliste strateegiate juurde. Ent ometi jäi ameeriklastele sellest varasest revolutsioonietapist hilisematelgi aegadel (kuni tänaseni) omaseks Rooma-pärane usk endasse kui moraalselt kõrgemalseisvasse ühiskonda võrreldes teiste kaasaegsete ühiskondadega, eriti just pärast 1789. a. konstitutsiooni vastuvõtmist. See hoiak on säilinud hoolimata isegi omaaegsete kriitikute hirmust, et klassikaliste keelte õpetamisega kaasneb Kreeka ja Rooma ülehindamine ning oma kodumaa alahindamine.

#### **4. Antiik ja voorusepüüdlus 18. sajandi USAs**

Antiikses ühiskonnas oli kehtinud nelja põhivooruse kompleks (õiglus, tarkus, tasakaalukus, vaprus), mis kõik rõhutasid inimese hinnatavaid omadusi ühiskonna suhtes, mitte pelgalt inimese enda heaolu jaoks (nagu Euroopa aadlike kesk- ja varauusaegses õukonnakultuuris). Euroopa renessansiaja ühiskonnateoreetikud, nt Macchiavelli olid rõhutanud, et Kreeka ja Rooma suurus põhines just nendel voorustel. Macchiavelli teooriast lähtusid 17/18. sajandi Inglise ühiskonnateadlased; raamatute ja perioodika kaudu jõudis see ka USAsse.

USAs laiendati antiikse nelja põhivooruse kompleksi korduvalt. Nt Benjamin Franklin andis 1784. aastal nimekirja Ameerika 13 põhivoorusega, mis oli süntees antiikseist ja kristlikest voorusist: mõõdukus, rahulikkus, kord, otsustavus, viljakus, hoolsus, avameelsus, õiglus, tasakaalukus, puhtus, rahumeelsus, vagadus ja alandlikkus. Seejuures rõhutati, et just need voorused on USA vabaduse nurgakivi. Lisaks kristlike ideede lisamisele sai see ameeriklaste kaanon mõjutusi Prantsuse valgustaja Montesquieu teostest.

Kuna sama voorusteideaali edastasid ka antiikautorite teosed, soovitati neid lugeda just moraalse taseme tõstmiseks. Sellel põhjusel omandavad eriti tähtsa koha antiiksete moraalifilosoofide Seneca ja Cicero teosed, aga ka antiiksed ja humanistlikud vanasõnakogumikud (*Gnomici Poetae Graeci* - 'Kreeka vanasõnalised poeedid' ja *Sententiae Pueriles* - "Sententsid poistele").

Murrang selles antiigil põhinevas voorusteideaalis toimus alles 19. sajandi 20ndal aastal, kui mõisteti, et Rooma voorused pole enam kohased kaasaegsetele ameeriklastele. Kirjandusteostesse jäi ideaal ameeriklasest kui klassikaliste vooruste kandjast veel kogu 19. sajandiks püsima.

#### **5. Klassikalise antiikkultuuri retseptsiooni hõbedane ajastu (1790-1830): professionaliseerumine ja arhitektuuriline eeskujud**

Antigiiretseptsiooni seisukohalt kujunesid aastad 1790-1830 USAs professionaalsete klassikaliste filoloogide tekke, aga sellega koos ka antiigipärandi marginaliseerumise ajaks ühiskondlikust elust laiemalt.

Jätkus debatt klassikaliste keelte õpetamise poolt ja vastu nii avalikes meediavahendites kui ka erakirjavahetustes. Üha sagedamini jõuti järeldusele, et antiigipärandi tundmaõppimine on elitaarne ega vasta ühiskonna laiemate kihtide vajadustele.

Pooltargumentidena toodi esile:

- 1) klassikaliste keelte õppimine kui aju ja mälu treening;
- 2) kirjutamis- ja kõnelemisõskuse arendamine;
- 3) ladina ja kreeka keele tundmine on suureks abiks inglise keele, eriti sõnade päritolu õppimisel;
- 4) antiikkultuuri ja -kirjanduse tundmine arendab maitset ja kritiseerimisõskust;
- 5) antiikkeelte õskus arendab universaalset grammatikapõhimõtete mõistmist;
- 6) antiikajas on kõikide kirjandusžanride juured, mistõttu annab see mudeli žanriuuringuteks;
- 7) antiikkeeled kui moodsate terminite algkeeled;

## 8) Rooma kui patriotismi mudel.

Antiikkultuuri vastased ei olnud orienteeritud mitte niivõrd ladina ja kreeka keele endi kuivõrd nende õpetamiseetodite (tuupimise ja drillimise) ning õpetajate vastu. Ühe põhjusena nähti ka tõlgete kasutamist koolides ning õpetajate madalaid palku (*sic!*). Õppetöö standardeid püüti parandada Euroopa õpetamiseetodite toomisega Ameerika koolidesse ning USA noormeeste saatmisega Euroopa ülikoolidesse, eelkõige Göttingeni (Saksamaal) klassikalist filoloogiat õppima. 1815 lahkusidki esimesed neli noormeest Göttingeni. Hoolimata sellest sammust ei õnnestunud Saksa mudelit antiigipärandiga ümberkäimisel USAs efektiivselt rakendada: USAs oli antiigipärandil kindel ühiskondlik imidž, samas kui Saksamaal oli see muutunud juba üksikute erialateadlaste tegevuseks. Saksa gümnaasiumi-tüüpi õppeasutuste assimileerimiskatse Northamptonis, Massachusettsis (1823-1834) ebaõnnestus.

Nn. hõbedasel ajastul algas USAs antiikautorite tekstide, eriti kooliväljaannete publitseerimine. Varem oli need toodud sisse Inglismaalt. Avatekstiks olid Cicero valitud kõned 1802. Esimese kümnendi entusiasmi avaldus laialdastes plaanides anda Ameerikas välja kõikide Rooma autorite teosed. Kuid avalikkuse reaktsioon esimesele raamatule oli *Ecce monstrum!* ('ennäe monstrumit!') ja peagi sai selgeks, et projektile tervikuna ei ole USAs toetust.

Hõbedasel ajastul avaldati USAs lühiajaliselt 1822-23 esimest ameerika klassikaajakirja *North American Review*. Samuti hakkasid just Göttingenist naasnud ameeriklased esimest korda Saksa teadlaste stiilis avaldama õpetatud artikleid antiigi kohta.

Kui Euroopas oli 19. sajand Kreeka taasavastamise ajaks, mis tõi kaasa vanakreeka keele õpingute tõusmise ladina keelest olulisemaks, siis USAs käsitleti vanakreeka keelt endiselt kurioosumina. Enamik väljaastumisi koolides oligi just kreeka keele õpetamise vastu, sest hoolimata emotsionaalsest asjaolust, et vanakreeka keel on väga ilus (John Adams 1811), ei nähtud selle õppimises mingi kasu peale Kreekas reisimise, mida said endale lubada ülivähesed. Esimese ameeriklasena võttis Kreeka-reisi ette Nicholas Biddle 1806. aastal. Ent kreeka keele stuudium ei kujunenud USAs iialgi ladina keelega võrdmahuliseks, rääkimata selle ületamisest.

Ainuke valdkond, kus antiigipärand, seejuures eriti Kreeka pärand end hõbeajastul esile ja läbi murdis, oli arhitektuur. 19. sajandi kolmandaks kümnendiks oli end ammandanud Th. Jefferson algatatud antiikse Rooma eeskujul viljeldud neoklassitsistlik ehitusstiil, mis domineeris Ameerikas 1780-1820 ja mis vastas Euroopa Pallase stiilile (vt teema juurde artiklit Neoclassical Architecture in Washington and Virginia [http://en.wikipedia.org/wiki/Neoclassical\\_architecture#Neoclassical\\_Architecture\\_in\\_Washington\\_D.C\\_and\\_Virginia](http://en.wikipedia.org/wiki/Neoclassical_architecture#Neoclassical_Architecture_in_Washington_D.C_and_Virginia)). Selle asemele astus Antiik-Kreeka lihtsus ja ökonoomsus ning tekkis nn. kreeka templi stiil, mis levis aastail 1820-1860 üle terve USA. See oli ehitustehniliselt suhteliselt lihtne, uudne, haakus hästi USA kultuuri dünaamilisuse ja materiaalsuse kultusega, kuid säilitas teisalt alati ka teatava pühaduseaura. See oli nagu millessegi igavesse pühendumine (vt märksõna North America leheküljelt Greek Revival Architecture [http://en.wikipedia.org/wiki/Greek\\_Revival\\_architecture#North\\_America](http://en.wikipedia.org/wiki/Greek_Revival_architecture#North_America) ja Greek Revival [http://www.bc.edu/bc\\_org/avp/cas/fnart/fa267/greekrev.html](http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/fnart/fa267/greekrev.html)).

Kreeka arhitektuurstiili ülevõtmine oli viimane kord, kui klassikaline maailma tõusis ühiskonna laiades kihtides väärtustatud nähtuseks. Arhitektuur oli viimane, mille USA tsivilisatsioon ammutas antiigi "puhastest allikatest".

Antiigiretseptiooni hõbedase ajastu võttis kokku nn Yale'i raport 1828. aastal, milles kaardistati antiigipärandi seis ja edasine roll USAs. Nenditi, et "antiik pole enam dünaamiline, liikumapanev jõud Ameerika ühiskondlikus elus, kasulik teadmine laiemates avalikkuse kihtides ega rahvuse väljakujundamisel." Laiemast huvist antiigi vastu tervikuna jäi alles professionaalsete ladina ja kreeka keele õpetajate erahuvi.

## **6. 19. sajandi keskpaik ja II pool: reisid Itaaliasse ja Kreekasse**

Inglismaal oli suur antiikmaailma vahetu avastamise buum alanud juba 18. sajandil ja jätkus 19. sajandil. Palverännud lõppesid tavaliselt Napolis või selle ümbruses paikades, kus 18. sajandi I poolel ja keskel olid alanud väljakaevamised. Kui 18. sajandil ja 19. sajandi algul oli antiikmaailma külastamine ameeriklaste jaoks seotud veel meresõiduriskiga, siis 19. sajandi II poolel, kui organiseeriti pidev laevaliiklus Atlandi ookeanil, hakkasid ka ameeriklased sagedamini Itaaliat külastama.

18. sajandi lõpu kuldsel perioodil oli ameeriklaste huvi antiigi vastu suunatud eelkõige kreeka ja rooma kirjandusele. 19. sajandil olukord muutus. Esimene, kuuest inimesest koosnenud ameeriklaste grupp, külastas Itaaliat 1775. aastal. Samas ei pidanud ükski kuulsatest USA poliitikutest oma Euroopa-reisi ajal väärtuslikuks külastada neid paiku (J. Adams, B. Franklin, Th. Jefferson).

Ameeriklaste traditsiooniline tuur Itaalias oli ronida Vesuuvi tippu, külastada lühikese ajaga Vesuuvi tuha all hävinud linnu Herculaneumit ja Paestumit ja viibida seejärel veidi pikemalt Pompeis. 19. sajandi II kümnendist alates oli tõusva populaarsusega just Paestum, sest selle ehitisi, eriti Neptuni templit peeti kaasaegseiks Egiptuse püramiididega ja käsitleda neid vana, võimalik et ka veeuputuseelse salapärase tsivilisatsiooni märgina.

Populaarne oli USAs avaldada pärast oma reisi antiikmaailma hälli juurde ka reisikirju. Tuntuim neist oli Mark Twaini (pseudonüüm Samuel Langhorne Clemens) 1868. aastal New York Tribune'is avaldatud "The Innocents Abroad". Tema reisikirja interpreteeriti kui tüüpilise materialistliku ameeriklase lähenemist, millel puudus piisav austus minevikumonumentide suhtes. Ilmus ka ridamisi tavapärasemaid reisikirju.

Reisikirjade põhjal paistis ameeriklastele kõige enam korda minevat lugu Pompeis valvel olnud südureist, kes jäid isegi Vesuuvi purske ajal linnavärvatele valvama.

Koostanud: Kristi Viiding 2012 (põhiallikas Meyer Reinhold: *Classica Americana. The Greek and Roman Heritage in the United States*. Detroit 1984).

## Ülesanne teema „Antiigipärand väljaspool Euroopat - Ameerika Ühendriigid” kohta

Tutvu kõigepealt antiigiretseptsiooniga õppematerjali *Antiikajaga suhestumine Ameerika Ühendriikides* vahendusel. Seejärel koosta oma kogutud teadmiste põhjal *Mõistekaart* (Kodutöö seitsmenda teema kohta: *mõistekaart*), milles fikseerid kujundlikult antiigiretseptsiooni etapid USAs ning iga etapi tähtsamad sündmused, nimed ning põhimõtted. Mõistekaart on ühtlasi selle teema kokkuvõtvaks hinnatavaks kodutööks. Üks võimalus mõistekaardi vormistamise alustamiseks on toodud allpool (*Näidismõistekaart*).

